

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ภาพรวมการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่รู้จักกันดี และถือว่าสำคัญที่สุด ได้แก่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในชนบท ในช่วงงานฉลองการครองราชย์สมบัติครบรอบ ๖๐ ปีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ พระราชกรณียกิจทั้ง ๒ ประการได้รับการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น ที่ออกอากาศในรูปแบบของสารคดีเฉลิมพระเกียรติ เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ หรือตั้งตัวอย่างเนื้อเพลงที่มีการเปิดตามสถานีวิทยุ

...เป็นบุญของแผ่นดินไทย ภูวนัยเป็นหลักแห่งชัย
ศูนย์รวมแห่งจิตใจ ไทยเทิดทูนไว้เหนือเกล้าทุกคน
เกิดทุกข์เภทภัย ไกลไกลในหล้า ประชาเดือดร้อนสับสน
บารมีพ่อพระภูมิพล เสมือนหยาดฝน ไทยได้นำเย็น
โชคดีที่เรามีในหลวง โชคดีที่เรามีในหลวง โชคดีที่เรามีในหลวง
พระท่องไป สุ่มไปในถิ่นกันดาร ทั่วถิ่นทุกสถาน พระประทานความร่มเย็นให้...

ในกรณีของการเสด็จ เยี่ยมราษฎรในท้องที่ต่างจังหวัด มีการนำภาพยนตร์ส่วนพระองค์ที่บันทึกภาพการเสด็จ ต่างจังหวัดมารวบรวม และเผยแพร่เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในงานฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา^๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองทรงให้ความสำคัญกับพระราชกรณียกิจนี้ อย่างเห็นได้ชัด เพราะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๕๓๐ ได้เสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดเป็นประจำทุกปี ปีละหลายครั้ง และพระราชกรณียกิจดังกล่าวก็ได้รับการบันทึกและกล่าวถึงมาตลอด

^๑ เพลง " โชคดีที่มีในหลวง" แต่งขึ้นในโอกาสฉลองครองราชย์ครบ ๖๐ ปี ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

^๒ *The Nation*, 23 November 2006, p. 1.

^๓ เช่น *สยามนิกร*, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๐๗ และ *สยามนิกร*, ๘ ธันวาคม ๒๕๑๐. นอกจากนี้ ในท้ายเล่มของหนังสือรวมพระราชกรณียกิจในรอบปีระหว่างเดือนตุลาคม-กันยายน ที่สำนักพระราชเลขาธิการพิมพ์เผยแพร่ จะรวบรวมการเสด็จ ไปยังท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและราชวงศ์มาแสดงไว้เป็นตาราง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อพระราชกรณียกิจนี้ ในลักษณะที่แยกจากพระราชกรณียกิจอื่น หนังสือชุดนี้เริ่มพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓ และมีเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ ตารางการเสด็จ ต่างจังหวัดจะหายไปเมื่อการเสด็จ ลดจำนวนลงในทศวรรษ ๒๕๓๐ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

๑.๑.๑ การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดหลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (๒๔๙๓-๒๕๐๕)

ในฐานะพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ต่างจังหวัดเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อครั้งที่เสด็จ กลับจากสวีเดนมาประกอบ ๓ พระราชพิธีสำคัญ ได้แก่ พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๘ ในวันที่ ๒๘ มีนาคม, พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสในวันที่ ๒๘ เมษายน และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในวันที่ ๔-๘ พฤษภาคม ระหว่าง ๒ พระราชพิธีหลัง นั่นคือระหว่างวันที่ ๒๙ เมษายน-๓ พฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นยังทรงเป็น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เพราะยังไม่ได้ทรงรับบรมราชาภิเษก) และสมเด็จพระราชินี ได้เสด็จ ประพาสอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ นักเขียนผู้หนึ่งบันทึกไว้ว่าการเสด็จ ครั้งนี้เป็นการ "อันนี้มน" ของทั้ง ๒ พระองค์

วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินี ก็ได้เสด็จ ไปพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกว่าจะถึงวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งเป็นวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเสด็จหัวหินครั้งนี้ ถ้าจะเรียกอย่างสามัญก็เรียกว่าเสด็จ "อันนี้มน" นั่นเอง^๒

๗ ปีหลังจากทรงรับบรมราชาภิเษก คือก่อนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ อาจแบ่งการเสด็จ ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ได้แก่ การเสด็จ แปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, การเสด็จ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ และการเสด็จ ต่างจังหวัดเป็นครั้งคราว ทั้งในฐานะประมุขของรัฐและส่วนพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ กลับมาประทับประเทศไทยเป็นการถาวรในปลาย พ.ศ. ๒๔๙๔ การเสด็จ แปรพระราชฐานไปยังพระราชวังไกลกังวล เป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ช่วงเวลาของการเสด็จ จะใกล้เคียงกัน คือระหว่างเดือนเมษายนถึงมิถุนายน อันเป็นช่วงฤดูร้อนที่เหมาะสมสำหรับการตากอากาศชายทะเล สิ่งที่ทรงปฏิบัติเป็นประจำได้แก่ การบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันครบรอบวันราชาภิเษกสมรส, การเสด็จ ประพาสตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ รวมถึงในหมู่บ้านห่างไกลที่ทรงถือโอกาสเยี่ยมราษฎรไปด้วยในตัว ในบางปีจะไปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีสมรสพระราชทานให้คู่บ่าวสาวต่างๆ และเป็นประจำทุกปีอีกเช่นกัน ที่จะเสด็จ แปรพระราชฐานกลับจังหวัดพระนครชั่วคราวเพื่อประกอบพระราชพิธีสงกรานต์, พระราชพิธีฉัตรมงคล และการบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา

^๒สงบ สุริยรินทร์, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช (พระนคร: สุริยรินทร์, ๒๕๐๗), หน้า ๑๑๕.

การเสด็จ เยี่ยมราษฎรในชนบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นที่รู้จักกันดีของนักวิชาการที่สนใจศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การเสด็จ ครั้งนั้นเริ่มขึ้นในเดือนกันยายน โดยเริ่มเสด็จ ใน ๖ จังหวัดภาคกลางก่อน นั่นคือ สุพรรณบุรี, ชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง, พระนครศรีอยุธยา และนครนายก จากนั้นระหว่างวันที่ ๒-๒๐ พฤศจิกายน ได้เสด็จ เยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกจังหวัด ตามแผนเดิมที่รัฐบาลจอมพล ป. และราชสำนักร่วมกันกำหนด หลังการเสด็จ ภาคอีสานเสร็จสิ้นลง จะมีการเสด็จ เยี่ยมราษฎรในภาคเหนือและภาคใต้ต่อไป แต่กว่าที่การเสด็จ ภาคเหนือและภาคใต้จะเกิดขึ้นจริงก็ต้องรอไปถึงหลังการยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ และ ๒๕๐๒ ตามลำดับ

ประมาณทศวรรษแรกหลังจากทรงรับบรมราชาภิเษก การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีจำนวนไม่มากนัก การเสด็จ ที่มีลักษณะประจำปีมีเพียงการเสด็จ แปรพระราชฐานประทับที่พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งมีเพียงปีละครั้ง นอกจากนั้นในบางปีมีการเสด็จ แปรพระราชฐานประทับที่พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนเมื่อมีการสร้างพระตำหนักตามภูมิภาคในทศวรรษต่อๆ มา การเสด็จ แปรพระราชฐานในหนึ่งปีจึงได้กระจายไปในแต่ละภูมิภาค การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในช่วงแรกของการครองราชย์นี้มีลักษณะเป็นครั้งคราว ไม่ต่อเนื่อง ไม่มีความถี่มากเหมือนช่วงหลัง

๑.๑.๒ จำนวนวันการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัด

ตารางด้านล่างนี้แสดงให้เห็นจำนวนวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในแต่ละปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๕๔๕

* จะกล่าวถึงงานของนักวิชาการเหล่านั้นในส่วนที่ว่าด้วยงานเขียนที่เกี่ยวข้อง ดูหน้า ๓๓-๓๖

ตารางที่ ๑.๑: จำนวนวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ต่างจังหวัด ๒๕๙๓ - ๒๕๕๕

ปี	จำนวนวัน	ร้อยละของ ๓๖๕ วัน	ปี	จำนวนวัน	ร้อยละของ ๓๖๕ วัน
๒๕๙๓	๕	๑.๓๗	๒๕๒๐	๑๗๓	๔๗.๔๐
๒๕๙๔	๐	๐.๐๐	๒๕๒๑	๒๑๒	๕๘.๐๘
๒๕๙๕	๑๑๑	๓๐.๔๑	๒๕๒๒	๑๙๓	๕๒.๘๘
๒๕๙๖	๔๒	๑๑.๕๑	๒๕๒๓	๑๖๕	๔๕.๒๑
๒๕๙๗	๖๑	๑๖.๗๑	๒๕๒๔	๑๐๓	๒๘.๒๒
๒๕๙๘	๖๘	๑๘.๖๓	๒๕๒๕	๖๘	๑๘.๖๓
๒๕๙๙	๖๘	๑๘.๖๓	๒๕๒๖	๑๓๗	๓๗.๕๓
๒๕๐๐	๘๓	๒๒.๗๔	๒๕๒๗	๑๕๓	๔๑.๙๒
๒๕๐๑	๑๐๐	๒๗.๔๐	๒๕๒๘	๑๗๙	๔๙.๐๔
๒๕๐๒	๙๘	๒๖.๘๕	๒๕๒๙	๙๙	๒๗.๑๒
๒๕๐๓	๒	๐.๕๕	๒๕๓๐	๗๙	๒๑.๖๔
๒๕๐๔	๖๑	๑๖.๗๑	๒๕๓๑	๒๙	๗.๙๕
๒๕๐๕	๙๕	๒๖.๐๓	๒๕๓๒	๘๐	๒๑.๙๒
๒๕๐๖	๑๑๑	๓๐.๔๑	๒๕๓๓	๖๙	๑๘.๙๐
๒๕๐๗	๖๒	๑๖.๙๙	๒๕๓๔	๖๘	๑๘.๖๓
๒๕๐๘	๑๐๒	๒๗.๙๕	๒๕๓๕	๑๑๘	๓๒.๓๓
๒๕๐๙	๑๐๒	๒๗.๙๕	๒๕๓๖	๙๓	๒๕.๔๘
๒๕๑๐	๙๔	๒๕.๗๕	๒๕๓๗	๙	๒.๔๗
๒๕๑๑	๑๒๒	๓๓.๔๒	๒๕๓๘	๔	๑.๑๐
๒๕๑๒	๑๑๕	๓๑.๕๑	๒๕๓๙	๓๕	๙.๕๙
๒๕๑๓	๑๑๔	๓๑.๒๓	๒๕๔๐	๓๖	๙.๘๖
๒๕๑๔	๑๔๓	๓๙.๑๘	๒๕๔๑	๕๓	๑๔.๕๒
๒๕๑๕	๑๒๔	๓๓.๙๗	๒๕๔๒	๓๕	๙.๕๙
๒๕๑๖	๑๔๗	๔๐.๒๗	๒๕๔๓	๒๘๒	๗๗.๒๖
๒๕๑๗	๑๙๐	๕๒.๐๕	๒๕๔๔	๒๘๖	๗๘.๓๖
๒๕๑๘	๑๖๘	๔๖.๐๓	๒๕๔๕	๒๕๖	๗๐.๐๔
๒๕๑๙	๑๖๙	๔๖.๓๐			

ประมวลจากเอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและหนังสือรวมพระราชกรณียกิจในรอบ
ปีระหว่างเดือนตุลาคมถึงกันยายนที่เผยแพร่โดยสำนักพระราชเลขาธิการ

เมื่อดูจากแนวโน้มจำนวนวันการเสด็จ ในแต่ละปี จะเห็นได้ว่าในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๕ ถึง ๒๔๙๙ หรือก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ ต่างจังหวัดไม่เกิน ร้อยละ ๒๐ ของจำนวนวันในแต่ละปี ยกเว้น พ.ศ. ๒๔๙๕ ที่เสด็จ ต่างจังหวัดถึงร้อยละ ๓๐.๔๑ นอกนั้นจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดจะอยู่ในช่วงประมาณร้อยละ ๑๐ ถึงประมาณร้อยละ ๑๘

ดังนั้น ถ้าไม่นับ พ.ศ. ๒๔๙๕ ที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดกว่าร้อยละ ๓๐ พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงเป็นปีแรกที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดถึงร้อยละ ๒๐ ต่อปี ดูเหมือนว่าจำนวนวันในระดับดังกล่าวจะเป็นลักษณะทั่วไปของการเสด็จ ต่างจังหวัดในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๐ หากยกเว้น พ.ศ. ๒๕๐๓ และ ๒๕๐๔ ที่มีพระราชกรณียกิจเสด็จ ต่างประเทศเป็นเวลานาน และ พ.ศ. ๒๕๐๖ ที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดมากโดดเด่นเป็นพิเศษ รวมถึง พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดเพียงร้อยละ ๑๖.๙๙ ปีอื่นๆ ล้วนอยู่ในช่วงร้อยละ ๒๐ ถึงร้อยละ ๓๐ ทั้งสิ้น

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นต้นมา จำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วง ๑๐ ปีก่อนหน้านั้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนั้น ยังมีลักษณะคงตัวอยู่ที่ประมาณร้อยละ ๓๐ เมื่อถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ จำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดก็ขยับขึ้นไปถึงระดับร้อยละ ๔๐ ต่อปีเป็นครั้งแรก และเพิ่มขึ้นเป็นกว่าร้อยละ ๕๐ ในปีถัดมา นั้นหมายความว่าใน พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จ ต่างจังหวัดรวมแล้วเป็นเวลากว่า ๖ เดือน

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๓ จำนวนวันของการเสด็จ ต่างจังหวัดจะอยู่ที่ประมาณร้อยละ ๔๐ ถึง ๕๐ อย่างต่อเนื่อง และในปีที่จำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดอยู่ในช่วงร้อยละ ๔๐ ก็เป็นช่วงร้อยละ ๔๐ ปลายๆ ใกล้ร้อยละ ๕๐ นั่นคือร้อยละ ๔๖ หรือร้อยละ ๔๗ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. ๒๕๒๑ จำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดขึ้นไปถึงร้อยละ ๕๘.๐๘ ซึ่งเป็นปีที่มีจำนวนมากที่สุด

แต่ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ จำนวนวันของการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดกลับลดลงอย่างเห็นได้ชัดจากร้อยละ ๔๕.๒๑ ในปีก่อนหน้านั้น เหลือเพียงร้อยละ ๒๘.๒๒ จำนวนวันที่ลดลงนี้จะลงไปถึงจุดต่ำสุดที่ร้อยละ ๑๘.๖๓ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ จากนั้นจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อีกครั้ง จนไปสูงสุดที่ร้อยละ ๔๙ ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ และจบทศวรรษที่ ๒๕๒๐ ด้วยจำนวนวันการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด ๗๙ วัน หรือร้อยละ ๒๑.๖๔ ใน พ.ศ. ๒๕๓๐

ตลอดทั้งทศวรรษ ๒๕๓๐ ไม่มีปีใดที่จำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดมีปริมาณสูงถึงร้อยละ ๔๐ ต่อปี จำนวนวันการเสด็จ สูงสุดในช่วงนี้ได้แก่ร้อยละ ๓๒.๓๓ ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ ในช่วงปลายทศวรรษ ไม่มีปีใดเลยที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดเกินร้อยละ ๑๐ โดยปีที่จำนวนวันการเสด็จ น้อยที่สุดลดลงไปเหลือเพียง ๔ วัน หรือร้อยละ ๑.๑ ใน พ.ศ. ๒๕๓๘

เมื่อขึ้นทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งมีข้อมูลอยู่เพียงถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ ปรากฏว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๕ จำนวนวันการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีจำนวนกว่าร้อยละ ๗๐ ทั้งสามปี ส่วนใหญ่เป็นการเสด็จ ไปประทับที่พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อาจสรุปเบื้องต้นในที่นี้ได้ว่า การเสด็จ ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีความต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานด้วยจำนวนวันที่มากในแต่ละปี เริ่มขึ้นประมาณปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ จนถึงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ก่อนและหลังช่วงเวลาดังกล่าว การเสด็จ ต่างจังหวัด เพื่อพิจารณาจากจำนวนวันโดยเปรียบเทียบ มีลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง และเมื่อพิจารณาเพิ่มเติมจากข้อมูลในตารางที่ ๑.๒

ที่แบ่งช่วงเวลาของการเสด็จ ต่างจังหวัดเป็นรายทศวรรษ ก็จะได้เห็นได้ชัดเจนว่าทศวรรษที่มีจำนวนวันการเสด็จ ต่างจังหวัดมากที่สุดได้แก่ทศวรรษ ๒๕๑๐

ตารางที่ ๑.๒ : จำนวนวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ต่างจังหวัด ๒๔๙๓-๒๕๔๕
แบ่งตามทศวรรษ

ทศวรรษ	จำนวนวัน	ร้อยละของ ๓๖๕๐ วัน (๑๐ ปี)	ร้อยละของจำนวนวันที่เพิ่มขึ้นจาก ทศวรรษก่อนหน้านั้นต่อ ๓๖๕๐ วัน (๑๐ ปี)
๒๔๙๐ (๒๔๙๓-๒๕๐๐)	๔๓๘	๑๒	-
๒๕๐๐ (๒๕๐๑-๒๕๑๐)	๘๒๗	๒๒.๖๖	๑๐.๖๖
๒๕๑๐ (๒๕๑๑-๒๕๒๐)	๑๔๖๕	๔๐.๑๔	๑๗.๔๘
๒๕๒๐ (๒๕๒๑-๒๕๓๐)	๑๓๘๘	๓๘.๐๓	-๒.๑๑
๒๕๓๐ (๒๕๓๑-๒๕๔๐)	๕๔๑	๑๔.๘๒	-๒๓.๒๑

จากข้อมูลเชิงปริมาณข้างต้น อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าจำนวนวันการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้นในทศวรรษ ๒๕๐๐ มีความสอดคล้องกับความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ที่ว่าได้รับการฟื้นฟูบทบาทในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ เราอาจเสริมความเข้าใจนี้ได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์นี้เอง เป็นฐานสำคัญให้การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในทศวรรษต่อมา ซึ่งจะมีปริมาณจำนวนวันเพิ่มขึ้นดังตาราง อย่างไรก็ตาม ดังจะแสดงให้เห็นในบทถัดๆ ไป ว่านอกจากปัจจัยเรื่องการฟื้นฟูสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ยังมีปัจจัยอื่นที่มีส่วนกำหนดให้การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีลักษณะดังที่เป็น ดังเช่นในทศวรรษ ๒๕๑๐ การคุกคามจากขบวนการคอมมิวนิสต์มีส่วนสำคัญต่อลักษณะของการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด หรือในทศวรรษ ๒๕๒๐ ที่ปัจจัยดังกล่าวเปลี่ยนมาเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทน

๑.๑.๓ พื้นที่การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ก่อนการเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๔๙๘ พื้นที่การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจำกัดอยู่ที่จังหวัดพระจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระราชวังไกลกังวล และจังหวัดเพชรบุรี, ราชบุรี รวมทั้งนครปฐม ซึ่งเป็นจังหวัดใกล้เคียงพระราชวังไกลกังวลและเป็นเส้นทางเสด็จ จากจังหวัดพระนครไปจังหวัดพระจวบคีรีขันธ์ การเสด็จ ประพาสและเยี่ยม

ราษฎรภาคกลางและภาคอีสานใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นครั้งแรกที่พื้นที่ในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด ขยายออกไป และจะขยายไปยังภาคเหนือและภาคใต้ในการเสด็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ และ ๒๕๐๒ ตามลำดับ ดังนั้น หากนับเป็นภูมิภาคแล้ว ถือได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด “ครบ” ทั่วประเทศใน พ.ศ. ๒๕๐๒

แต่หากพิจารณาเป็นรายจังหวัด จะเห็นได้ว่าจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ ก็ยังมีหลายจังหวัดในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังไม่ได้เสด็จ เมื่อครั้งที่เสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรภาคกลางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ นั้น มีลักษณะเป็นการเสด็จ เพื่อเตรียมการสำหรับการเสด็จ ครั้งใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้เสด็จ เพียง ๕ จังหวัด คือ สุพรรณบุรี, พระนครศรีอยุธยา, สิงห์บุรี, ชัยนาท และนครนายก ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยเสด็จ ไปประกอบพระราชกรณียกิจในบางจังหวัด เช่น เสด็จ ทอดพระเนตรการยกพลขึ้นบกเนื่องในวันกองทัพเรือที่ชายหาดบางแสน จังหวัดชลบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗^๓ ดังนั้น หากกล่าวอย่างเคร่งครัดโดยพิจารณาจังหวัดเป็นเกณฑ์ จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ครบ” ทั่วประเทศในคราวเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๐๒

การสร้างพระตำหนักในภูมิภาคต่างๆ มีส่วนสำคัญในการขยายพื้นที่การเสด็จ เป็นอย่างมาก ก่อนที่การก่อสร้างพระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์จะแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๐๕ สถานที่ประทับในต่างจังหวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ไปประทับเป็นประจำทุกปีมีเพียงพระราชวังไกลกังวลที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เสด็จ ในบางปี^{๓๓} แต่กว่าที่พระตำหนักในภูมิภาคต่างๆ จะได้รับการก่อสร้างจนครบทั้ง ๔ ภาค ก็ต้องรอถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นปีที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ที่จังหวัดสกลนครสร้างแล้วเสร็จ เพราะฉะนั้น ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ จึงเป็นปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับยังพระตำหนักต่างจังหวัดครบทั้ง ๔ ภูมิภาค โดยช่วงประมาณต้นปี อันเป็นช่วงฤดูหนาว จะเสด็จ แปรพระราชฐานประทับที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ ช่วงฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายนถึงมิถุนายน จะเสด็จประทับพระราชวังไกลกังวล ช่วงประมาณเดือนกันยายน จะเสด็จ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ที่จังหวัดนราธิวาส และช่วงก่อนปลายปี จะเสด็จ ประทับที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร^{๓๔}

^๓ สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๘ เสด็จ ทอดพระเนตรสวนสนามของกองเรือฝึกภาครวม (พ.ศ. ๒๔๙๗)

^{๓๓} เท่าที่พบข้อมูลในขณะนี้ จังหวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ครั้งแรก เป็นจังหวัดสุดท้ายได้แก่ จังหวัดพิจิตร เป็นการเสด็จ ไปทรงเยี่ยมราษฎรที่ประสบอุทกภัยในวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓

^{๓๔} เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๙๗, ๒๕๐๒ เป็นต้น

^{๓๕} ช่วงประมาณปลายทศวรรษ ๒๕๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จ ประทับที่พระตำหนักพัทยา จังหวัดชลบุรี เพื่อทรงเรือใบ และยังมีพระตำหนักอุดรธานีสำหรับการเสด็จ ไปประทับทางภาคอีสานอีกด้วย อนึ่ง วสิษฐ เดชกุญชร, รอยพระยุคลบาท (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การเลือกสร้างพระตำหนักในภูมิภาคต่างๆ “จะโปรดเลือกจังหวัดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดีนัก และมีปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงเช่นนั้นด้วย”

นอกจากนั้น ยังพบว่า มีหลายปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จ แปรพระราชฐานประทับที่พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บางปีเสด็จ ในช่วงวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ก่อนที่จะมีพระตำหนักตามภูมิภาค การเสด็จ จังหวัดต่างๆ หากมีการประทับแรม นอกจากพระราชวังไกลกังวลแล้ว ส่วนใหญ่จะต้องจัดที่ประทับเป็นการชั่วคราว แต่โดยมากแล้วจะเสด็จ ไปและกลับในคราวเดียวโดยไม่มีการประทับแรม พระตำหนักในภูมิภาคต่างๆ ส่งผลโดยตรงให้การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดมีความสะดวกยิ่งขึ้น โดยมีพื้นที่ในจังหวัดที่พระตำหนักตั้งอยู่และจังหวัดใกล้เคียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

๑.๑.๔ งบประมาณ, องค์กรรับผิดชอบ และคณะบุคคลตามเสด็จ ในการเสด็จพระราชดำเนิน ท้องที่ต่างจังหวัด

เอกสารเกี่ยวกับงบประมาณในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดที่สามารถเข้าถึงได้ในขณะนี้ โดยรวมแล้วต้องถือว่า มีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นเอกสารของทศวรรษ ๒๕๕๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นเอกสารเกี่ยวกับการเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๕๕๘

โดยสรุป เอกสารชี้ให้เห็นว่า งบประมาณการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในทศวรรษ ๒๕๕๐ เป็นงบประมาณของส่วนราชการ ส่วนอีก ๒ ทศวรรษถัดมา เอกสารที่พบเพียงไม่กี่ฉบับก็ยังคงแสดงให้เห็นว่าการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดใช้งบประมาณส่วนราชการเช่นกัน

ใน พ.ศ. ๒๕๕๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ประพาส ๕ จังหวัดภาคกลางและทุกจังหวัดในภาคอีสาน ในขั้นเตรียมการ กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบจัดทำทั้งร่างกำหนดการและแผนการงบประมาณ^๕ ในเบื้องต้น มีการประเมินว่าการเสด็จ ภาคกลางและภาคอีสานจะใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๒ แสน ๖ หมื่นบาทและ ๓ ล้าน ๕ แสนบาท ตามลำดับ ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงการคลังเป็นผู้จัดหา^๖ กระทรวงการคลังแจ้งต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า จะใช้งบประมาณจาก "เงินหมวด ๔ หมู่ ก. สำรองจ่ายในกรณีจำเป็น งบประมาณ ๒๕๕๘"^๗ รายละเอียดการใช้จ่าย

^๕ เช่นระหว่างวันที่ ๔-๘ ธันวาคม ๒๕๑๗ และ ๔-๘ ธันวาคม ๒๕๒๒ พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติได้แก่ การบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์, เสด็จ ยังพระอารามต่างๆ, พระราชทานพระราชวโรกาสให้คณะบุคคลเข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล และเสด็จ ทอดพระเนตรโครงการพัฒนาชนบทบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง ดู พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๑๗-กันยายน ๒๕๑๘ (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ, ๒๕๑๘), หน้า ๓๘-๓๙. และ พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๒๒-กันยายน ๒๕๒๓ (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขานุการ, ๒๕๒๓), หน้า ๕๙-๖๑.

^๖ หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๕/๒๕๕๘ วันพุธที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๘ และ หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๐/๒๕๕๘ วันพุธที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๘

^๗ หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๗/๒๕๕๘ วันพุธที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๘ และ หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๐/๒๕๕๘ วันพุธที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๘

^๘ สจช., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๕๕๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑)

งบประมาณการเสด็จ ภาคกลาง และประมาณการใช้งบประมาณการเสด็จ ภาคอีสาน แสดงในภาคผนวก ก และ ข ตามลำดับ

อาจจะเป็นเพราะด้วยความที่การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในสองทศวรรษแรกของการครองราชย์ยังคงมีปริมาณไม่มากนัก จึงยังไม่มีการจัดหน่วยงานใดขึ้นมารับผิดชอบโดยเฉพาะ การเตรียมการรับเสด็จ จะเป็นไปในลักษณะครั้งคราว จนกระทั่งต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ เมื่อปริมาณการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดเพิ่มขึ้น รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเตรียมการหรือดำเนินการรับเสด็จ งานพิธีในหัวเมือง” เป็นคณะกรรมการที่ขึ้นต่อสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย ประกอบด้วยผู้แทนจากกระทรวงมหาดไทย, สำนักงบประมาณ, กรมโยธาเทศบาล, สำนักพระราชวัง และผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้อง” คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งผู้แทนกระทรวงการคลังเป็นกรรมการเพิ่มเติมในเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๓ เราได้ทราบจากการประชุมคณะรัฐมนตรีคราวที่แต่งตั้งผู้แทนกระทรวงการคลังเป็นกรรมการเพิ่มนี้เอง ว่างบประมาณในการเตรียมการรับเสด็จ ยังคงใช้งบประมาณราชการเช่นเดิม

เนื่องจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเตรียมการรับเสด็จ...จ่ายจากเงินงบกลาง ประเภทสำรองจ่าย และโดยที่ตามพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี ๒๕๑๓ กำหนดให้ตั้งงบประมาณรายจ่ายงบกลางในความควบคุมของกระทรวงการคลัง ฉะนั้น การพิจารณาค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรับเสด็จ ควรมิใช่ผู้แทนกระทรวงการคลังร่วมเป็นกรรมการด้วย จึงเสนอมาเพื่อพิจารณาแต่งตั้งผู้แทนกระทรวงการคลัง เป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอีก ๑ นาย หรือจะโปรดเปลี่ยนผู้แทนสำนักงบประมาณ เป็นผู้แทนกระทรวงการคลังก็ได้

ในทศวรรษ ๒๕๒๐ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นพระราชกรณียกิจหลักในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด เอกสารในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ให้ข้อมูลว่า งบประมาณในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นงบประมาณของรัฐบาล

เรื่อง งบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๖

สำนักงบประมาณเสนอว่า ได้จัดทำวงเงินงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๖ เสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยได้ร่วมหารือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องคือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงการคลัง และธนาคารแห่งประเทศไทย มีสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้

ดังเช่นการเสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังไกลกังวลในทศวรรษ ๒๕๕๐ พบเอกสารการประชุมเตรียมการรับเสด็จ เป็นประจำทุกปีโดยที่ไม่มีการจัดองค์กรหรือคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบโดยเฉพาะแต่อย่างใด

“บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๘/๒๕๑๒ วันอังคารที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๒ และบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๘/๒๕๑๓ วันอังคารที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

“บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๘/๒๕๑๓ วันอังคารที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

๓. วงเงินงบประมาณรายจ่ายปี ๒๕๒๖ นี้ ได้รวมรายจ่ายซึ่งเป็นรายการผูกพันต่าง ๆ ที่ผูกพันตามสัญญาและตามมติคณะรัฐมนตรี ๑๘,๒๒๘.๐ ล้านบาท รายจ่ายชำระหนี้ ๒๗,๑๕๐.๓ ล้านบาท รายจ่ายด้านป้องกันประเทศ ๓๕,๔๕๔.๒ ล้านบาท รายจ่ายสมทบโครงการเงินกู้ต่างประเทศ ๗,๒๑๒.๕ ล้านบาท รายจ่ายโครงการหรืองานเดิมในชั้นต่ำที่จะต้องปฏิบัติงานต่อเนื่องเพื่อรักษางานเดิมนั้น จำนวน ๖๕,๒๗๒.๘ ล้านบาท และรายจ่ายเพื่อขยายและปรับปรุงงาน รวมทั้งงานหรือโครงการใหม่ด้วย เป็นจำนวน ๒๓,๖๘๒.๒ ล้านบาท นอกจากนี้ วงเงินงบประมาณยังได้รวมนโยบายพิเศษเฉพาะเรื่องของรัฐบาลซึ่งได้แก่โครงการสร้างงานในชนบท โครงการพัฒนาชนบทยากจน และโครงการตามพระราชดำริ เป็นจำนวน ๓,๕๐๐ ล้านบาท (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

การเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรทั้ง ๔ ภาคในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๐๒ จำนวนรถยนต์ในขบวนเสด็จ จะเพิ่มขึ้นทุกครั้ง การเสด็จ ๕ จังหวัดภาคกลางมีจำนวนรถยนต์ ๑๔ คัน การเสด็จภาคอีสาน พ.ศ. ๒๕๑๘ มี ๓๑ คัน การเสด็จ ภาคเหนือ พ.ศ. ๒๕๐๑ มี ๓๔ คัน และการเสด็จภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๐๒ มี ๓๖ คัน^{๑๑} จากข้อเท็จจริงนี้น่าจะสรุปได้ว่าจำนวนบุคคลตามเสด็จ ได้เพิ่มขึ้นทุกครั้ง นั่นแสดงว่าขบวนเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรก็มีขนาดใหญ่ขึ้นทุกครั้งเช่นกัน

สำหรับการเสด็จ ภาคกลาง กลุ่มผู้ตามเสด็จ ประกอบด้วย ราชองครักษ์, นายตำรวจราชสำนัก, ข้าราชการกองวัง, นางสนองพระโอษฐ์และนางกำนัล, มหาดเล็ก, ข้าราชการสำนักพระราชเลขาธิการ เช่น ตระกูลวัชโรทัย, กลุ่มองคมนตรี, กลุ่มข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, ข้าราชการสำนักพระราชวัง, ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย และเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ในขณะที่การเสด็จ ภาคอีสาน ผู้ตามเสด็จ ที่เพิ่มขึ้นมาจากครั้งเสด็จ ภาคกลางได้แก่ผู้ว่าราชการภาค, ข้าราชการบริพารเพิ่มจาก ๒๑ เป็น ๒๒ คน ใช้รถยนต์เฉพาะขบวนข้าราชการบริพารทั้งสิ้น ๕ คัน รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยและปลัดกระทรวงมหาดไทยตามเสด็จ ในขบวนรถลำดับที่ ๑๗ และ ๑๘ ตามลำดับ ส่วนรถที่เพิ่มขึ้นได้แก่ รถตำรวจนำขบวน, รถของมหาดเล็กรักษาพระองค์, รถตำรวจยานยนต์, รถวิทยุของกรมการทหารสื่อสาร, รถของกระทรวงคมนาคม, รถสื่อสารกรมตำรวจ, รถสำรองของหน่วยงานต่าง ๆ และรถสัมภาระของสำนักพระราชวัง ส่วนผู้ตามเสด็จได้แก่ ข้าราชการบริพารผู้ใหญ่ ๕ คน, สำนักพระราชวัง ๕๕ คน, สำนักราชเลขาธิการ ๔ คน, กรมราชองครักษ์ ๒๘ คน, กรมการทหารสื่อสาร ๑๖ คน, กองตำรวจยานยนต์ ๒๒ คน, กระทรวงมหาดไทย ๒๔ คน, กองสื่อสารกรมตำรวจ ๒๘ คน, หน่วยซ่อมกรมตำรวจ ๗ คน, กระทรวงคมนาคม ๖ คน,

^{๑๑}บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๘/๒๕๒๕ วันอังคารที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

^{๑๒}สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๖ เสด็จ จังหวัดชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง และนครศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๕๑๘), สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๐ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. ๒๕๑๘), สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๒๒ ผู้ติดตามในขบวนเสด็จ (พ.ศ. ๒๕๐๑), สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๒๗ ที่พักราชบริพารในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคใต้ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๒)

มหาดเล็กรับใช้และพนักงานเครื่องต้น ๓๘ คน และมหาดเล็กตกแต่งที่ประทับ ๙ คน รวมทั้งสิ้น ๒๔๓ คน

สำหรับการเสด็จ ภาคเหนือใน พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นครั้งแรกที่มีรถภาพยนตร์ส่วนพระองค์อยู่ใน ขบวนเสด็จ (ก่อนหน้านี้นี้มีกองภาพยนตร์ส่วนพระองค์เดินทางตามเสด็จ ไปปฏิบัติหน้าที่เช่นกัน แต่ ไม่ได้อยู่ในขบวนเสด็จ) ผู้บัญชาการตำรวจภูธรและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยตามเสด็จ ใน ขบวนรถลำดับที่ ๕ มีข้าราชการบริพาร ๓๓ คน รถยนต์ที่เพิ่มเข้ามาในขบวนเสด็จ ได้แก่ รถของกรม ทางหลวงแผ่นดิน, รถวิทยุสื่อสารทหารบก ผู้ตามเสด็จ ภาคเหนือได้แก่ พระราชวงศ์และองคมนตรี, นายแพทย์ประจำพระองค์, สำนักพระราชวัง, สำนักราชเลขาธิการ, กรมราชองครักษ์, กรมการทหาร สื่อสาร, กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์, กระทรวงคมนาคม, กระทรวงมหาดไทย, สำนักงานเลขาธิการแผนกราชพาหนะ และกองมหาดเล็กแผนกต่างๆ

ในการเสด็จ ภาคใต้ มีรถภาพยนตร์ส่วนพระองค์ในขบวนเสด็จ เช่นกัน ข้าราชการบริพารที่ ตามเสด็จ มีจำนวน ๓๖ คน ผู้บัญชาการตำรวจภูธรตามเสด็จ ในขบวนรถลำดับที่ ๕ พลโทหลวง กัมปนาทแสนยากรและปลัดกระทรวงมหาดไทยตามเสด็จ ในลำดับที่ ๑๖ และ ๒๕ ตามลำดับ การ เสด็จ ครั้งนี้มีรถเวชภัณฑ์รวมทั้งรถผู้อำนวยการกระบวนรถยนต์เพิ่มเข้ามา

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า นอกจากข้าราชการที่มีหน้าที่ประจำเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ โดยตรง อย่าง เหล่าองคมนตรี, ข้าราชการในสำนักราชเลขาธิการ, สำนักพระราชวัง, มหาดเล็ก, นางสนองพระโอษฐ์, แพทย์ประจำพระองค์ และกองภาพยนตร์ส่วนพระองค์แล้ว ข้าราชการจาก หน่วยงานอื่นๆ ที่ตามเสด็จ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงคมนาคม, กรมทางหลวงแผ่นดิน รวมทั้งตำรวจและทหารซึ่งมีหน้าที่รักษาความปลอดภัย หน่วยงานราชการเหล่านี้ ล้วนมีหน้าที่ในการ เตรียมการเสด็จ โดยตรง ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ในทศวรรษถัดมา ผู้ตามเสด็จ ในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดมีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ จากบันทึกความทรงจำของ พล.ต.อ. วชิษฐ เดชกุญชร ที่เล่าเรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตนตามเสด็จ ในวาระต่างๆ ตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ซึ่ง พล.ต.อ. วชิษฐ ยังไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายตำรวจราชสำนักประจำ

ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ นั้น แม้จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผมตามเสด็จ โดยเฉพาะเมื่อเสด็จ ไปทรงเยี่ยมประชาชนและเจ้าหน้าที่ และในพระราชกรณียกิจ อื่นๆ แต่ก็เพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น หน้าที่ประจำของผมส่วนใหญ่ได้แก่การ ฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครซึ่งเป็นสมาชิกของหน่วยปฏิบัติงานช่วยเหลือประชาชน (ปชป.) การฝึกอบรมดังกล่าวอยู่ในโครงการของฝ่ายพลเรือนของกองบัญชาการ ปราบปรามคอมมิวนิสต์ (บก.ปค.) นอกจากนั้นผมก็ยังคงรับหน้าที่สอนวิชา ประวัติศาสตร์และลัทธิการเมืองให้แก่ตำรวจ โดยเฉพาะตำรวจตระเวนชายแดน^{๑๑}

ในขั้นตอนการย้ายมาดำรงตำแหน่งดังกล่าวเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการตาม เสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดต่อมาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี พล.ต.อ. วชิษฐได้รับคำบอกเล่าจาก พล.ร.อ. ม.จ.

^{๑๑} วชิษฐ เดชกุญชร, *รอยพระยุคลบาท*, หน้า ๔๕.

ภาพวรรณคดี ดิสกุล สมุหราชของครักษ์ในขณะนั้นว่า “เธอรู้ไว้เสียด้วยว่า ไม่มีใครต้องการให้เธอมาอยู่ที่นั่นนอกจากพระเจ้าอยู่หัว”^{๖๒}

ดังที่จะได้อภิปรายในบทที่ ๔ ตั้งแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๐๐ ต่อต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นช่วงเวลาที่การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับการต่อต้านการคุกคามจากคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลือกลง พล.ต.อ. วสิษฐ ซึ่งเป็นผู้บรรยายและผู้อบรมจัดตั้งหน่วยงานต่อต้านคอมมิวนิสต์มาเป็นนายตำรวจราชสำนักประจำ สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจในชนบทไทยที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลานั้น

พล.ต.อ. วสิษฐยังได้เล่าถึงขบวนการในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ว่า “ในกรณีที่เสด็จ ในภูมิภาคที่ลำบากทุรกันดารอันอยู่ในเขตรับผิดชอบของตำรวจตระเวนชายแดน ก็อาจมีรถของตำรวจตระเวนชายแดนซึ่งคุ้นกับภูมิภาคกว่าแล่นนำขบวนเสด็จ ไปด้วย”^{๖๓}

ต่อมา พระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัดมีลักษณะเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ประมาณปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ หากพิจารณาข้อมูลในหนังสือประมวลพระราชกรณียกิจที่สำนักราชเลขาธิการพิมพ์เผยแพร่เป็นประจำทุกปี จะเห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระราชหฤทัยที่จะริเริ่มโครงการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ บุคคลที่ตามเสด็จ ได้แก่ข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท เช่น เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๒๑ พบว่าในการเสด็จ เพียงครั้งเดียว จะมีข้าราชการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทตามเสด็จ เป็นจำนวนมาก ทั้งจากกรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมสหกรณ์ กรมปศุสัตว์ กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมทางหลวง กระทรวงคมนาคม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข^{๖๔} แสดงถึงความสนใจในการพัฒนาเพื่อสนองพระราชดำริได้เป็นอย่างดี

มาถึงกลางทศวรรษ ๒๕๓๐ การเสด็จ ไปยังท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ลดจำนวนลงอย่างชัดเจน สังเกตได้จากหนังสือ พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม-กันยายน ที่ ตามปกติแล้วท้ายเล่มของหนังสือชุดนี้จะมีตารางแจกแจงการเสด็จ ไปยังท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์ หนังสือประจำ พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๕ เป็นปีแรกที่ไม่มีตารางดังกล่าว เมื่อพิจารณาเนื้อหาในเล่มก็จะพบว่าการเสด็จ ไปต่างจังหวัดได้ลดจำนวนลงมาก จึงไม่จำเป็นต้องจัดทำตารางดังกล่าวอีกต่อไป

^{๖๒} วสิษฐ เดชกุญชร, *รอยพระยุคลบาท*, หน้า ๗๑.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๖๔} พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๒๐-กันยายน ๒๕๒๑ (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

๑.๒ งานเขียนที่ศึกษาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๑.๒.๑ งานเขียนเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดแนวเฉลิมพระเกียรติ

หากพิจารณาการเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัด เราอาจแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ การเฉลิมพระเกียรติที่อ้างอิงไปถึงการเสด็จ เยี่ยมราษฎรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ ซึ่งครอบคลุมงานเขียนประมาณ ๑ ทศวรรษหลังการเสด็จ, การเฉลิมพระเกียรติด้วยประเด็นความมั่นคงที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ลักษณะนี้จะเด่นชัดในทศวรรษ ๒๕๑๐ และการเฉลิมพระเกียรติด้วยโครงการพระราชดำริ ที่เริ่มก่อตัวขึ้นในปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ และชัดเจนขึ้นในช่วงต้นทศวรรษถัดมา

๑.๒.๑.๑ การเฉลิมพระเกียรติโดยเชื่อมโยงการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดกับการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร

ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ มีการตีพิมพ์หนังสือ พระราชจริยาวัตรของ ร.๙ ผู้เขียนคือ ป. พิศนาคะ (ประยูร พิศนาคะ) เป็นงานเขียนเฉลิมพระเกียรติเล่มแรกๆ หลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ในปี ๒๕๐๐ เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็นส่วนที่ว่าด้วยพระราชประวัติ, พระราชพิธีสำคัญ และพระราช

ส่วนที่กล่าวถึงพระราชประวัติ น่าสนใจว่าหนังสือเล่มนี้อาศัยคุณลักษณะที่เป็น “มหาบุรุษ” มาใช้เป็นเหตุผลในการเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งน่าจะหมายความว่า เป็นพระอัจฉริยภาพที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยหลักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น

การเล่นสกีเป็นกีฬาที่ขึ้นหน้าชูตาของประเทศสวีเดนแลนด์ ที่ใครๆ อาจจะเล่นได้ทุกคน แต่การจะเล่นได้อย่างชำนาญนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก นักเล่นสกีเก่งๆ ต้องมีความกล้าหาญ และสติมั่นคงเป็นพิเศษ ส่วนมากบาดเจ็บแข้งขาหัก เพราะสกีมีอยู่เสมอ ผู้เล่นต้องสวมรองเท้าซึ่งเรียก “สกี” มือถือไม้เท้าพุงตัวตั้งสองมือ แล้วแล่นลงจากที่สูงหรือบนเนินเขาที่มีหิมะปกคลุม โดยพุงตัวมิให้ล้ม แต่น่าประหลาดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเล่นสกีได้ดีและไม่เคยประสบอุบัติเหตุเลย

หรือในข้อความที่คงจะอ้างมาจากหนังสือพิมพ์สมัยนั้นว่า

นอกจากการกีฬาแล้ว พระองค์ทรงโปรดปรานศิลปะอันละเอียดอ่อนอย่างฝังแน่นอยู่ในพระราชหฤทัย ซึ่งพระราชอุปนิสัยนี้สืบเนื่องมาจากพระปรีชาสามารถอันลึกซึ้งประกอบด้วยทรงสุขุมคัมภีรภาพต่อการวิจรรณญาณ หาเหตุผลตามแบบฉบับอัจฉริยบุคคลมหาบุรุษ อันเกิดแต่สัญชาตญาณเร้นลับแห่งพระองค์เองมิใช่อื่น (สะกดตามต้นฉบับ)

ดู ป. พิศนาคะ, พระราชจริยาวัตรของ ร.๙, (พระนคร: ธาตา, ๒๕๐๑), หน้า ๑๖-๑๗.

กรณีภารกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาส่วนที่ว่าด้วยพระราชกรณียกิจจะแบ่งเป็น ๒ บทคือ “บำเพ็ญพระราชกรณียกิจ” และ “เสด็จประพาส” บทแรกกล่าวถึงพระราชกรณียกิจตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เช่น ทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดประชุมรัฐสภา, ทรงแต่งตั้งรัฐบาลตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร และพระราชกรณียกิจอื่นๆ ได้แก่ การบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์, การพระราชนิพนธ์เพลงเพื่อนำออกแสดงเก็บเงินเข้าการกุศล และการเสด็จเยี่ยมราษฎร

ในบทที่ชื่อ “เสด็จประพาส” ป. พิศนาคะ ให้รายละเอียดของการเสด็จ จังหวัดภาคกลางในเดือนกันยายน–ตุลาคม ๒๔๙๘ มีการเชื่อมโยงพระราชกรณียกิจนี้เข้ากับการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะสำคัญที่ ป. พิศนาคะ ใช้ในการเฉลิมพระเกียรติก็คือ ความไม่ทรงถือพระองค์ของทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

หญิงชราอีกผู้หนึ่งอายุ ๗๐ ปีเศษได้คลานเข้ามาหมอบถวายกราบบังคมลงแทบพระยุคลบาท พลงถวายพระพรด้วยสำเนียงสั่นเครือ น้ำตานองใบหน้าเพราะความปลื้มปีติ การแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี ประกอบกับเรือนร่างอันชราหน้าตาเหี่ยวแห้งผมหงอกไปทั้งศีรษะของหญิงวัยสูงผู้นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบังเกิดพระเมตตาถึงกับน้อมพระวรกายลง และทรงยื่นพระหัตถ์จับมือหญิงชราที่กำลังถวายบังคมอยู่นั้นไว้ อีกด้านหนึ่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ทรงจับมือในท่าถวายบังคมของหญิงชราผู้หนึ่งอยู่คู่กัน

ทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติเยี่ยงนั้น คล้ายกับจะทรงประท้วงยับยั้งไม่ทรงยินยอมให้หญิงชรากราบถวายบังคมพระองค์ เนื่องด้วยทรงมีพระชันษาอ่อนวัยกว่าอันทรงแสดงออกอย่างปรากฏชัดว่าหาได้ทรงถือพระองค์เป็นผู้ประเสริฐเลิศกว่าคนทั้งปวงไม่^{๑๔}

ต่างจากหนังสือเฉลิมพระเกียรติในยุคหลังที่มักจะพยายามเสนอว่าการเสด็จ เยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นต้นกำเนิดของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พระราชจริยาวัตรของ ร.๙ ไม่ได้พรรณนาว่าการเสด็จ เยี่ยมราษฎรครั้งนั้นได้นำมาสู่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแต่อย่างใด

ปรากฏว่าทุกคราวที่เสด็จประพาสไปยังจังหวัดต่างๆ ได้พระราชทานเงินกันถุงแก่ประชาชนไปทั่วทุกจังหวัด แม้จะเป็นสิ่งที่มีค่าทางเงินตราเพียงเล็กน้อยก็ตาม แต่มีค่าสูงมหาศาลด้านจิตใจ อันแสดงออกซึ่งพระราชหฤทัยแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ว่าทรงห่วงใยใคร่เห็นประชาชนมั่งคั่งสมบูรณ์โภค

^{๑๔}ป. พิศนาคะ, พระราชจริยาวัตรของ ร.๙, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

เช่น เสด็จ เยี่ยมราษฎร (กรุงเทพฯ: งานประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง, ๒๕๓๒), หน้าคำนำ. “...การเสด็จ เยี่ยมราษฎรนอกมณฑลราชธานี เป็นเสมือนหนึ่งต้นเค้าให้เกิดโครงการตามพระราชดำริ”

ทรัพย์อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า ซึ่งพระองค์ไม่ทรงสามารถจะพระราชทานสิ่งใดให้ได้มากกว่านี้” (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

ผ่านไปเกือบ ๑๐ ปี ในช่วงวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๐ พระชนมายุครบ ๔๐ พรรษา มีการเผยแพร่พระตำราสของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรในหนังสือพิมพ์สยามนิกร ทรงกล่าวว่า แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ใช้ “ผู้ปกครองโดยเด็ดขาด” แบบโบราณ แต่ก็ “ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้วยความแน่วแน่” กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงแบ่งพระราชกรณียกิจเป็น ๒ ประเภท ประการแรกคือ “ทรงทำประโยชน์ช่วยเหลือบ้านเมืองของเรา ช่วยเหลือประชาชนของเราให้กระเดื่องขึ้นไปเสมอป่าเสมอไหล่กับนานาประเทศ” อีกประการคือ พระราชกรณียกิจภายในประเทศ ทรงเล่าถึง “การเสด็จ ไปตามหัวเมือง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

...บางครั้งบางครั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าตามเสด็จ ไปตามหัวเมือง บางแห่งก็เป็นท้องที่กันดาร พระองค์ทรงห่วงใยหนักหนาที่จะไม่ให้ราษฎรลำบากมากกว่าจำเป็น เช่น

วันหนึ่ง ทรงรถไฟมาจากสถานีเด่นชัย จะเสด็จ มายังอุตรดิตถ์ เมื่อถึงอุตรดิตถ์แล้ว เวลาบ่ายโมง ทอดพระเนตรเห็นราษฎรนั่งกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่มาก เป็นจำนวนหลายพันคนท่ามกลางแดดที่หน้าศาลากลาง ตามกำหนดการนั้นเจ้าหน้าที่จะเชิญเสด็จ ขึ้นเสวยเสวก่อนแล้วจึงจะเสด็จ ลงไปทรงปราศรัยแก่ราษฎร แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตรเห็นคนมากอยกันอยู่มาก ได้มีพระราชดำรัสว่า

“จะไปมัวกินข้าวเสวก่อนอย่างไร คนคอยกันอยู่เต็มไปหมด คอยกันมาตั้งแต่เมื่อไหร่แล้วก็ไม่รู้ อาจจะคอยมาตั้งแต่เช้าก็ได้”

เพราะฉะนั้นแม้ว่าแดดจะจัด พวกเราจะหิว พระองค์ท่านเองไม่ต้องพูดถึงท่านไม่ได้ว่าอะไร แต่เรารู้กันอยู่ว่า เลยเวลาเสวก่อนแล้ว ท่านก็คงต้องหิว แต่ท่านก็ตรงลงไปที่ราษฎร ไปทักทายปราศรัยจนเกินเวลาอีกประมาณ ๒ ชั่วโมง แล้วจึงเสด็จ ขึ้นบนศาลากลางขึ้นไปเสวย

...เป็นโอกาสที่จะมาเส้าสู่กันฟังให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินของเรา แม้ท่านอยู่ในตำแหน่งสูงมาก แต่ท่านก็ไม่ได้เพิกเฉยต่ออหามั้ย และความเป็นสุขของราษฎรของท่านทั้งนั้น” (เน้นตามต้นฉบับ)

จะเห็นได้ว่า การเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องการเสด็จ ท้องที่

^{๑๖} ป. พิศนาคะ, พระราชจริยาวัตรของ ร.๙, หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๗} สยามนิกร, วันศุกร์ที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๐, หน้า ๔ และ ๒. ไม่ทราบแน่ชัดว่าพระตำราสนี้ประทาน ณ สถานที่ใด แต่ชัดเจนว่าเป็นพระตำราสที่เกิดขึ้นใน ๕ ธันวาคม ของปีนั้น เพราะทรงอ้างอย่างชัดเจนว่า “วันนี้ เป็นวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมพรรษาครบ ๔๐ ปี”

ต่างจังหวัดในพระตำราสของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ในต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ยังคงมีจุดร่วมสำคัญกับงานเฉลิมพระเกียรติในต้นทศวรรษก่อนหน้านั้น คือการอ้างกลับไปยังการเสด็จ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ โดยไม่กล่าวถึงโครงการพัฒนาใดๆ นอกจากพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ "ทรงห่วงใยนักหนาที่จะไม่ให้ราษฎรลำบากมากกว่าจำเป็น...ไม่ได้เพิกเฉยต่ออนามัยและความเป็นสุขของราษฎร"

๑.๒.๑.๒ การเฉลิมพระเกียรติโดยเชื่อมโยงการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดกับการคุกคามของคอมมิวนิสต์

ดังที่จะได้แสดงให้เห็นในบทที่ ๔ การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีความเกี่ยวข้องกับการคุกคามของคอมมิวนิสต์ เริ่มมาตั้งแต่กลางทศวรรษ ๒๕๐๐ ตั้งแต่การเสด็จ ไปทรงเยี่ยมฐานทัพอเมริกันและซีโต้บริเวณชายแดนไทยลาวเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕

หากนับว่าข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์รายวันเป็นงานเขียนเฉลิมพระเกียรติชนิดหนึ่ง ข่าวเกี่ยวกับการเสด็จ ที่เกี่ยวข้องกับการคุกคามของคอมมิวนิสต์จึงน่าจะเป็นงานเฉลิมพระเกียรติที่เชื่อมโยงพระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัดเข้ากับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ และถือว่าเป็นงานเฉลิมพระเกียรติชุดแรกที่สร้างความรับรู้ดังกล่าวให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังเช่น พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์รายวัน ต้น พ.ศ. ๒๕๑๑

เผยนาที่วิกฤต ทหาร-ตชด. แลกเลือด 'แดงขาวเขา' ที่น่าน สร้างวีรกรรมเหมือน 'หน่วยกล้าตาย' ในสงครามยุโรป
ผู้ได้รับบาดเจ็บต่างสำนึกพระมหากรุณาธิคุณอย่างเต็มตื่น^{๑๔}

ในเนื้อข่าว เป็นการเล่าเรื่องการออกลาดตระเวนของพลทหาร ๒ นายในป่าที่บของจังหวัดน่านเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๑๐ และปะทะกับผู้ก่อการร้ายจนได้รับบาดเจ็บ ข่าวกล่าวถึงการเสด็จ ไปในพื้นที่ปะทะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังนี้

พลฯ สำเร็จได้เล่าตอนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปถึง ด.เชียงกลาง วันเกิดการปะทะ "แดง" นั้นเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้น ที่พระองค์ทรงดเสวยพระกระยาหารกลางวัน รับสั่งให้เฮลิคอปเตอร์ไปรับผมและเพื่อ [น] ที่บาดเจ็บ พลฯ สำเร็จกล่าวสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพร้อมๆ กับยกมือไหว้ท่วมศีรษะ ในที่สุดของ [การ] เล่าถึงเหตุการณ์สำคัญที่สุดในชีวิตของการรักษาผืนแผ่นดินไทย^{๑๕}

ในส่วนของรัฐบาล การเฉลิมพระเกียรติด้วยการเชื่อมโยงพระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัดเข้ากับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ดำเนินการไปอย่างชัดเจน ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ หนังสือพิมพ์

^{๑๔} สยามนิกร, วันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๑๑, หน้า ๑.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

รายงานข่าวรัฐบาลจอมพลถนอมพลูเกล้าฯ ถวาย “เหรียญพิทักษ์เสรีชนชั้น ๑” แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ ภาพการถวายเหรียญตีพิมพ์ในหน้า ๑ ของหนังสือพิมพ์รายวัน มีคำบรรยายได้ภาพว่า

เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๒ เวลา ๑๕.๒๐ น. จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี พร้อมด้วยปลัดกระทรวงมหาดไทย และคณะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองอำนวยการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ฝ่าย ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญพิทักษ์เสรีชนชั้น ๑ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และถวายแต่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ เพื่อเป็นเครื่องแสดงความระลึกถึงในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้เสด็จ ออกเยี่ยมเยียนข้าราชการพลเรือน ตำรวจ ทหาร และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการต่อสู้ปราบปรามผู้ก่อการร้ายอยู่เป็นประจำ แม้จะเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอันตรายจากการโจมตีของพวกผู้ก่อการร้าย ก็ได้เสด็จฯ ไปพระราชทานกำลังใจแก่บรรดาเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติการเสมอมา^{๒๐} (สะกดตามต้นฉบับ)

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นปีครองราชย์ครบ ๒๕ ปี รัฐบาลจอมพลถนอมจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ มีการตั้งคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก โดยนายกรัฐมนตรีเป็นประธานด้วยตนเอง^{๒๑} รัฐบาลประกาศให้วันที่ ๙ มิถุนายนของปีนั้นเป็นวันหยุดราชการ^{๒๒} มีการประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ถนนวงรอบที่ชื่อว่า “ถนนรัชดาภิเษก” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธี^{๒๓} มีการสร้างเหรียญกษาปณ์ทองคำที่ระลึก^{๒๔} งบประมาณที่ตั้งไว้สำหรับงานนี้เป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท^{๒๕}

ในด้านของการเฉลิมพระเกียรติ นอกจากทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญจักรพรรดิมาลา, เหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา และเหรียญรัชดาภิเษก ในฐานะที่ได้ “ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่อประเทศชาติและประชาชนเป็นอเนกประการ ทรงมีพระปรีชาสามารถในทางศิลปวิทยาต่าง ๆ”^{๒๖} แล้ว ยังมีการจัดประกวดความเรียงร้อยแก้วเฉลิมพระเกียรติในระดับนักศึกษาและประชาชนทั่วไป และนำความเรียงบทที่ชนะเลิศทั้ง ๒ ประเภทมาตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือชื่อ พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชนและพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี

ในการประกวดประเภทประชาชนทั่วไป ผู้ชนะคือ สมลักษณ์ โดสกุล ในความเรียงที่เป็นชื่อ

^{๒๐} สยามรัฐ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๑๒, หน้า ๑., ประชาธิปไตย, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๒, หน้า ๑. ทั้งสองฉบับตีพิมพ์ภาพเดียวกัน มีคำบรรยายได้ภาพเหมือนกันทุกประการ

^{๒๑} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๗/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๔

^{๒๒} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๑/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๑๔

^{๒๓} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๓/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔

^{๒๔} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๕/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๔

^{๒๕} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๔

^{๒๖} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๓/๒๕๑๔ วันอังคารที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔

ครั้งแรกของหนังสือ "พระมหากษัตริย์คุณต่อประชาชน" หลังจาก ๒ บทแรกที่เป็นบทนำและพระราชประวัติแล้ว เนื้อหาที่ตามมาแบ่งประเด็นเป็นพระมหากษัตริย์คุณในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ ประเทศชาติ, ศาสนา, การส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม, การศึกษา และพระมหากษัตริย์คุณต่อราษฎรสามัญชน เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัด ความเรียงบทนี้จัดให้อยู่ในบทที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์คุณที่เกี่ยวกับประเทศชาติ และพระมหากษัตริย์คุณต่อราษฎรสามัญชน

ในบทที่ชื่อว่า "พระมหากษัตริย์คุณที่เกี่ยวกับประเทศชาติ" สมลักษณะแบ่งเนื้อหาเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงการเสด็จ เยี่ยมราษฎรในปลายทศวรรษ ๒๔๙๐ โดยไม่ลงรายละเอียด ส่วนต่อมาพูดถึงการเสด็จ เยือนต่างประเทศในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งมีความสำคัญเพราะเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ ทำให้ชื่อเสียงของประเทศไทยเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวต่างประเทศมากขึ้น ๒ ส่วนแรกนี้มีเนื้อที่ ๔ หน้ากระดาษจากเนื้อที่บททั้งหมด ๑๒ หน้า อีก ๘ หน้าที่เหลือ สมลักษณะอุทิศให้กับส่วนที่ว่าด้วย จอมทัพไทย

เนื้อหาของส่วนนี้ คือการเฉลิมพระเกียรติการเสด็จ ไปเยี่ยมเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารที่กำลังทำการรบกับคอมมิวนิสต์ที่บริเวณชายแดน "ทรงสนพระราชหฤทัยในกิจการของทหารและตำรวจเป็นพิเศษ เคยมีพระราชดำรัสว่าเมืองไทยอยู่รอดมาได้ทุกกาลสมัยก็ด้วยมีกำลังทหารที่เข้มแข็ง จึงทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในความเป็นอยู่ของทหารตำรวจ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนทหารและตำรวจที่ปฏิบัติราชการอยู่ในท้องที่ทุรกันดารอยู่เนืองนิตย์ โดยมีได้ทรงคำนึงถึงว่าสถานที่ที่เสด็จไปนั้นเต็มไปด้วยอันตรายเสี่ยงต่อการโจมตีของผู้ก่อการร้ายเพียงใด"^{๒๗}

สมลักษณะได้สรุปการบรรยายถึงพระราชกรณียกิจในการเสด็จ เยี่ยมทหารและตำรวจชายแดนของ พล.ต.ต. เจริญฤทธิ์ จรรย์โรมรัน ดังนี้

โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิทยุติดพระองค์เพื่อรับฟังเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ทุกครั้งที่เกิดการปะทะระหว่างทหารและตำรวจกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ มักจะทรงสอบถามทางวิทยุเสมอ และหากทรงมีเวลาว่างจากพระราชกิจประจำวัน ก็จะไปเสด็จพระราชดำเนินไปในที่เกิดเหตุทันที เพื่อสอบถามเหตุการณ์ด้วยพระองค์เอง ถ้าทรงทราบว่า มีทหารตำรวจชายแดนได้รับบาดเจ็บก็จะทรงให้เฮลิคอปเตอร์รับผู้บาดเจ็บมารักษาพยาบาลทันที ตัวอย่างเช่น เมื่อคราวที่เจ้าหน้าที่ตำรวจเกิดปะทะกับผู้ก่อการร้ายที่อำเภออุบลบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปลายเดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๐ เป็นผลให้ต้องเสียเจ้าหน้าที่ตำรวจไปจำนวนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จ ไปทรงเยี่ยมและมีพระราชดำรัสสอบถามสาเหตุครั้งทรงทราบว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจถูกลอบทำร้าย เนื่องจากไม่มีพาหนะเพียงพอในการตรวจตราท้องที่ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนห้าแสนบาท ชี้อรดจิปพระราชนานแก่ราชการตำรวจ

^{๒๗} สมลักษณะ โดสกุล, "พระมหากษัตริย์คุณต่อประชาชน," พระมหากษัตริย์คุณต่อประชาชน และพระราชกรณียกิจใน ๒๕ ปี (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗-๑๘.

ชายแดน ๖ คับ เพราะทรงเห็นว่าชีวิตของเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจและประชาชนมีค่า
กว่าทรัพย์สินที่พระราชทานนั้น^{๒๔}

สมลักษณะเล่าต่อถึงการเสด็จ เยี่ยมพื้นที่เหตุการณ์ดับขันธ์ที่อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

...นับได้ว่าบังเกิดผลต่ออย่างยิ่งในการปฏิบัติการทางสงครามจิตวิทยา กล่าวคือ ทรง
แสดงให้เห็นบรรดาทหารและตำรวจชายแดนได้ประจักษ์ว่าในขณะที่พวกเขากำลังทำการ
สู้รบอย่างชนิดที่เรียกว่ามีความตายเป็นเดิมพันชีวิตนั้น พวกเขามิได้ถูกทอดทิ้ง
ละเลยให้ผจญภัยจากศัตรูของชาติอย่างโดดเดี่ยว องค์พระประมุขของชาติได้ทรง
ตระหนักถึงงานในหน้าที่อันยอมสละแล้วซึ่งชีวิตเป็นชาติพลีของเขาเหล่านั้น ทั้งยัง
ได้ทรงฝ่าภัยอันตรายมาเป็นมิถุนถึงยุทธภูมิสนามรบ สิ่งนี้เองได้ก่อให้เกิดกำลังใจ
ในการสู้รบเป็นการสร้าง “ขวัญ” ให้แข็งแกร่งขึ้นนับพันทวีคูณ^{๒๕}

ในการเสด็จ เยี่ยมทหารตำรวจชายแดนแต่ละครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะพระราชทานถุงของขวัญขนาดใหญ่ บรรจุของใช้ที่จำเป็น แก่
เจ้าหน้าที่อย่างทั่วถึง “ไม่แปลกเลยในการที่มักมีผู้กล่าวกันว่า ทรงเป็น “ขวัญใจ” ของทหารและตำรวจ
ชายแดน”^{๒๖}

นอกจากนั้น ตามการเล่าของสมลักษณะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงเอาพระราช
หฤทัยใส่ในความเป็นอยู่ของทหารตำรวจชายแดน ทรงแก้ไขเครื่องแบบตำรวจชายแดนให้เหมาะสม
พระราชทานเพลงพระราชนิพนธ์ “ตำรวจตระเวนชายแดน” และ “ความฝันอันสูงสุด” ให้แก่
ผู้ปฏิบัติงานเพื่อประเทศชาติ เสด็จ ไปทรงเยี่ยมเจ้าหน้าที่ที่ได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบทั้งในประเทศ
และต่างประเทศ โดยเฉพาะการที่ได้เสด็จ ไปเยี่ยม “หน่วยจงอางศึก” ซึ่งได้รับบาดเจ็บกลับมาจาก
สงครามเวียดนาม ได้ทำให้เกิด “ศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทาน” เป็นสถานที่สำหรับฝึกฝนและฝึกอาชีพ
ของผู้ได้รับบาดเจ็บดังกล่าว

สมลักษณะยังกล่าวถึงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดค้นดัดแปลงอาวุธหลายอย่าง
ให้ทันสมัย เช่น การพระราชทานแบบปืนกลเบาแบบแทนให้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ประดิษฐ์ขึ้น ทรง
ทดลองยิงด้วยพระองค์เอง และได้ทรงดัดแปลงติดตั้งปืนดังกล่าวในเฮลิคอปเตอร์ พระราชทาน
พระราชดำริแก้ไขจนพอพระราชหฤทัย “ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงอำนวยการทดลองยิงปืนกลเบา
ที่ติดตั้งบนเฮลิคอปเตอร์ถึง ๔ ครั้ง เพื่อจะได้ผลดีที่สุด”^{๒๗}

ในบทที่ว่าด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎรสามัญชน สมลักษณะเน้นที่การเสด็จ เยี่ยม
ประชาชนในท้องที่ต่างจังหวัด ประเด็นที่ใช้ในการเฉลิมพระเกียรติคือ การไม่ทรงถือพระองค์ ทรงให้
ความใกล้ชิดกับประชาชน ซึ่งเป็นประเด็นที่คล้ายกับงานเฉลิมพระเกียรติในทศวรรษก่อนหน้า^{๒๘} สม

^{๒๔} สมลักษณะ โทสกุล, “พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชน,” หน้า ๑๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ลักษณะกล่าวว่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีความใกล้ชิดกับประชาชน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลอมตัวไปเยี่ยมเยียนประชาชน เพื่อทรงทราบข้อมูล และปัญหาของราษฎร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน “ทรงจำเริญรอยตามสมเด็จพระบรมราชบุพการีในเรื่องนี้”^{๓๒} โดยการเสด็จ เยี่ยมประชาชนเกือบทั่วทั้งประเทศ หากทรงรับรู้ว่ราษฎรมีความเดือดร้อน ก็จะทรงรับหาทางช่วยเหลือ “หากเป็นเรื่องใหญ่ก็ทรงรับเป็นพระราชธุระ นำมาหารือกับรัฐบาลในภายหลัง เมื่อมีภัยมาคุกคามความเป็นอยู่ของอาณาประชาราษฎร์ จะเป็นอัคคีภัย หรือภัยจากผู้ก่อการร้าย ก็จะทรงรับเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียน”^{๓๓}

สมลักษณะเล่าถึงประวัติของโครงการไทย-อิสราเอลที่หมู่บ้านหุบกะพง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี การสร้างทางคมนาคมให้ชาวกระเหรี่ยงที่หมู่บ้านห้วยมงคล อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้งบประมาณจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำหรับใช้เป็นสถานที่รับรองพระราชอาคันตุกะ และเป็นที่พักของพระราชกรณียกิจในการเสด็จ เยี่ยมชาวเขา และทหารตำรวจชายแดน รวมถึงอาสาสมัครที่ปฏิบัติบริเวณชายแดน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคเหนือของไทยนั้น แม้จะเป็นชนกลุ่มน้อยก็จริง แต่ก็มีอิทธิพลในทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นอันมาก เพราะเหตุว่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งมีจุดหมายปลายทางในการยึดครองประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกนั้น มักอาศัยชนกลุ่มน้อยในประเทศต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการแทรกซึมและบ่อนทำลายประเทศ ได้รับผลสำเร็จมาแล้วหลายแห่งด้วยกัน สำหรับประเทศไทยอันเป็นที่รักของเรานั้น ย่อมกล่าวได้ว่เป็นที่หมายปองของฝ่ายคอมมิวนิสต์อยู่ทุกขณะจิต^{๓๔}

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่ ในช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๑๐ การเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจในท้องที่ต่างจังหวัด จะใช้ประเด็นเรื่องพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นประเด็นสำคัญ ทั้งที่ปรากฏในสื่อสารมวลชนอย่างหนังสือพิมพ์ หรือที่ปรากฏในการเฉลิมพระเกียรติที่เป็นทางการ รวมทั้งในงานวรรณกรรมที่เผยแพร่ในโอกาสสำคัญอย่างปรีชดาภิเษกที่รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุน

๑.๒.๑.๓ การเฉลิมพระเกียรติโดยเชื่อมโยงการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้จัดพิมพ์หนังสือ โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ ขึ้น ชื่อของหนังสือเล่มนี้อาจเป็นครั้งแรกที่ปรากฏในงานเขียนเฉลิมพระ

^{๓๒} สมลักษณะ โดสกุล, “พระมหากษัตริย์คุณต่อประชาชน,” หน้า ๕๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

เกียรติ ที่มีการสร้างคำขึ้นเพื่อใช้เรียกโครงการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างรวมหมู่ ในคำนำ ได้กล่าวถึงที่มาของหนังสือว่า

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นโอกาสขิดกาลสำคัญยิ่ง ด้วยเป็นวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระเจริญพระชนมายุครบ ๔ รอบ ทั้งจะเป็นปีที่ ๓๐ นับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๘๘ เป็นต้นมา สำนักนายกรัฐมนตรีเห็นว่าในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ควรจะได้รวบรวมเรื่องราวและเอกสารอันแสดงพระราชจริยาวัตรกับทั้งพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการอำนวยประโยชน์สุขแก่ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป จัดพิมพ์เป็นเล่มสมุดขึ้นไว้เป็นหลักฐาน เพื่อเทิดทูนและเฉลิมพระเกียรติในสมัยอันเป็นมหามงคลนี้

อนึ่ง ได้ทราบว่าสำนักราชเลขาธิการได้รวบรวมโครงการต่าง ๆ ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชดำริ และข้อแนะนำไว้ส่วนหนึ่ง จึงได้ขอให้ราชเลขาธิการนำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำโครงการดังกล่าวนั้นพิมพ์ขึ้นในคราวเดียวกันนี้ด้วย ซึ่งความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์ได้ตั้งประสงค์^{๑๔}

ในเนื้อหา หนังสือกล่าวถึงโครงการต่าง ๆ ๒๗ โครงการ เช่น โครงการประมงพระราชทาน โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการโรงเรียนร่มเกล้า โครงการระบายน้ำพยุบาเจาะ โดยจะระบุปีที่เริ่มโครงการ วัตถุประสงค์ ความเป็นมาและการดำเนินงาน รวมถึงผู้รับผิดชอบโครงการ

๒ ปีต่อมา หนังสือเล่มนี้ได้รับการพิมพ์ซ้ำโดยคงลักษณะเดิมไว้ทุกประการ ทั้งปก รูปภาพ พระบรมฉายาลักษณ์ ที่สำคัญคือเนื้อหาทั้งหมดของหนังสือก็ยังคงเป็นเนื้อความเดิมที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ทั้ง ๆ ที่เนื้อหาบางตอนที่เป็นเรื่องของความคืบหน้าในการดำเนินโครงการ เมื่อเวลาผ่านไปถึง ๒ ปี สมควรที่จะต้องได้รับการเพิ่มเติมเนื้อหาให้ทันสมัย แต่ผู้จัดพิมพ์ใช้วิธีการคัดลอกทั้งหมดที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ มาเผยแพร่ซ้ำ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงก็คือ หนังสือ โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้กลายเป็น "หนังสืออ่านเพิ่มเติมวิชาสังคมศึกษา สำหรับประถมศึกษา มัธยมศึกษา" และระบุวัตถุประสงค์ในการจัดพิมพ์อย่างชัดเจนว่า "จะเผยแพร่ไปยังโรงเรียนมัธยมและอุดมศึกษา เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้ทราบถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ได้ทรงบำเพ็ญ"^{๑๕}

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๒๑ เนื้อหาในหนังสือ โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ ถูกนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ซ้ำอีกครั้ง ในชื่อ *ประมวลพระราชกรณียกิจและการพัฒนาประเทศ* แต่คราวนี้มี

^{๑๔}โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘).

^{๑๕}โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ (กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,

การเพิ่มเติมพระบรมฉายาลักษณ์, รูปภาพ และบทความเฉลิมพระเกียรติอีก ๗ บท อย่างไรก็ตาม เฉพาะบทที่คัดมาจากฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๘ นั้น มีเนื้อหาเหมือนเดิมทุกประการ จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๐ นั่นคือ ข้อมูลหลายส่วนล้าสมัยไปแล้ว ถัดมาอีก ๒ ปี เนื้อหาในหนังสือเล่มเดิมที่ พิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้รับการนำมาเผยแพร่อีกครั้งในหนังสือที่มีชื่อว่า *กษัตริย์-เกษตร* แต่ การตีพิมพ์คราวนี้มีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก มีการให้ข้อมูลของโครงการอื่นๆ นอกเหนือไปจาก ที่ปรากฏในฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๘ เนื้อหาที่ถูกนำมาตีพิมพ์ซ้ำจะได้รับการเพิ่มเติมข้อมูลให้ทันสมัยมากขึ้น ผู้เขียนใช้วิธีการคัดลอกเนื้อหาที่เกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการมาโดยตรง แล้วมาเพิ่มเติมส่วน ที่เป็นการดำเนินโครงการที่เกิดขึ้นหลังการตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๘^{๑๗}

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นต้นมา การเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจในท้องที่ ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเริ่มเปลี่ยนแปลง ประเด็น จากการเชื่อมโยงกับการคุกคาม ของคอมมิวนิสต์ กลายมาเป็นโครงการพัฒนา ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการเสด็จ ท้องที่ ต่างจังหวัดในช่วงเวลาดังกล่าว ที่เริ่มมีความเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาต่างๆ มากขึ้น ดังจะได้ อภิปรายต่อไปในบทที่ ๕

๑.๒.๒ พระราชกรณียกิจกับราชธรรม: พระมหากษัตริย์ไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

ใน “พระธรรมเทศนา เทวตาทิสนถก ทศพิชราชธรรมและจักรวรรดิวัตร” ที่ทรงเทศนาถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ สมเด็จพระสังฆราช เจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงนิยามคำว่า ราชธรรม ว่า “เป็นธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ผู้ปกครองประชาชน”^{๑๘} ตามพระธรรมเทศนาดังกล่าว ราชธรรมประกอบด้วย ทศพิชราชธรรม สังคห วัตตฤสี และจักรวรรดิวัตร ๑๒ ในเวลาต่อมา ราชธรรมในพระธรรมเทศนาครั้งนี้ จะเป็นหลักหมาย สำคัญที่งานเขียนเฉลิมพระเกียรติจำนวนหนึ่งอ้างถึงในการอธิบายพระราชกรณียกิจต่างๆ ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^{๑๗} *กษัตริย์-เกษตร* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เกษิต, ๒๕๒๓).

^{๑๘} ราชกิจจานุเบกษาฉบับจดหมายเหตุ พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรม ราชาภิเษก และ พระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชส ยามินทราราช พ.ศ. ๒๔๙๓, (พระนคร: กรมเลขานุการคณะรัฐมนตรี, ๒๔๙๓), หน้า ๑๘๖.

เช่น ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา, *ทศพิชราชธรรม* (กรุงเทพฯ: บริษัทตันอ้อ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒-๗๒. และ สุนทรী อาสะไวย์, *จักรวรรดิวัตรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (เอกสารวิจัย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗) ทศพิชราชธรรมประกอบด้วย ๑) ทาน-การ ให้ ๒) ศิล-การรักษากายวาจาให้สะอาด ๓) บริจาค-การเสียสละ ๔) อาชวะ-ความซื่อตรง ๕) มัทวะ- ความอ่อนโยน ๖) ตบะ-ความเพียร ๗) อโภชะ-ความไม่โกรธ ๘) อวิหิงสา-ความไม่เบียดเบียน ๙) ขันติ-ความอดทน และ ๑๐) อวิโรหนะ-การไม่ทำผิดทำนองคลองธรรม ส่วนจักรวรรดิวัตรมี ๑๒ ประการได้แก่ ๑) อนุเคราะห์คนทั้งในและนอกราชสำนัก ๒) ผูกไมตรีผู้นำต่างประเทศ ๓) สงเคราะห์

มีข้อสังเกตสองประการต่อการอ้างถึงราชธรรมตามพระธรรมเทศนาดังกล่าวเพื่ออธิบายพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประการแรก สำหรับงานเขียนร่วมสมัยบางส่วนของทศวรรษ ๒๕๙๐ ราชธรรมไม่ใช่หลักหมายในการอธิบายเรื่องพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่เป็นหลักการของการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด กล่าวอีกอย่างคืองานเขียนเหล่านั้นอธิบายว่า พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในลักษณะใดบ้างที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย ประการต่อมา ดังจะแสดงตัวอย่างให้เห็น คำอธิบายพระราชกรณียกิจโดยใช้ราชธรรมเป็นหลักหมาย เป็นส่วนหนึ่งของกระแสภูมิปัญญาที่มีนัยต่อต้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๕๗๕ รวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งที่นายธานีทร กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีหลังกรณี ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ใช้เป็นคำอธิบายเหตุการณ์ดังกล่าว

งานเขียนในกลุ่มนี้ จะมีเนื้อหาหลักร่วมกันได้แก่ การอธิบายว่าสถาบันกษัตริย์ไทยมีความสอดคล้องกับ หรือเป็นประชาธิปไตยโดยตัวเองอยู่แล้ว จะไม่ให้ความสำคัญกับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกัน จะมองสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ว่ามีลักษณะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง จุดที่น่าสนใจอีกประการก็คือ ความพยายามในการอธิบายว่าสถาบันกษัตริย์ไทยมีพระราชอำนาจอันชอบธรรมนอกเหนือไปจากที่ได้รับการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในรัฐธรรมนูญ บ้างให้เหตุผลทางกฎหมายโดยอ้างอิงหลักรัฐธรรมนูญ บ้างก็ให้เหตุผลที่เป็นแนวคิดทางจารีตแบบพุทธศาสนา

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ถึง ๑ เดือน หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงแสดงปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีเนื้อหาว่าในสมัยก่อนที่ไทยจะได้รับอิทธิพลการปกครองจากเขมร ผู้ปกครองเรียกว่า พ่อเมือง มีอำนาจ “โดยพลเมืองยกย่องสมมตขึ้น” เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น เขตปกครองกว้างขวางขึ้น พ่อเมืองกลายเป็นเจ้าเมืองหรือเจ้าแผ่นดิน ที่สำคัญคือได้รับอิทธิพลจากเขมร เกิดเป็นลัทธิพิธีเกี่ยวกับกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่คนไทยมีพุทธศาสนาเป็นความเชื่อหลัก ลัทธิพราหมณ์ที่รับจากเขมรจึงไม่ได้ส่งอิทธิพลมากนัก หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงกล่าวว่า

พระบรมวงศานุวงศ์ ๕) อนุเคราะห์ประชาชนชาวชนบท ๖) อุปการะสมณพราหมณ์ ๗) รักษาสัตว์ต่าง ๆ ในราชอาณาจักร ๘) ชักนำชนทั้งหลายให้ประกอบกุศลจิต ๙) บริจาคพระราชทรัพย์ผู้ขัดสน ๑๐) เสด็จไปไถ่ถามทุกข์สุขสมณพราหมณ์ ๑๑) ห้ามจิตไม่ให้เกิดอธรรมราคะ และ ๑๒) ห้ามจิตไม่ให้เกิดความโลภ จักรวรรดิวัตรข้อที่งานเขียนเฉลิมพระเกียรติอ้างถึงเพื่ออธิบายการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดและโครงการพัฒนาชนบทต่าง ๆ ได้แก่ ข้อที่ ๕ และข้อ ๙

เช่น หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๕-๒๔๙๕ (พระนคร: ชูสิน, ๒๔๙๕) หรือในบันทึกของเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกาที่เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ว่าพระบรมราชโองการเกี่ยวกับงานพระราชพิธี รัฐพิธี และการเสด็จพระราชดำเนิน ให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของราชการแผ่นดิน ก็ได้อ้างถึงเหตุผลในแง่ราชธรรมใดเช่นกัน ดู สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๒๙/๓๘ การรับสนองพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการพระราชพิธี รัฐพิธี และการเสด็จพระราชดำเนิน (พ.ศ. ๒๔๙๔). ดู ภาคผนวก ค

ตามลัทธินิยมของไทยนั้น พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติโดยประชาชน เลือกตั้งตั้งมีความปรากฏในพระบรมนามาภิไธยของพระเจ้าแผ่นดินจนกระทั่ง รัชกาลที่ ๖ ในพระบรมนามาภิไธยของพระพุทธเจ้าหลวงยังมีความชัดเจนว่าอเนกชน นิกรสโมสรสมมติ ซึ่งแปลว่า โดยประชาชนเลือกตั้ง...ตามแบบพิธีเถลิงถวัลราชย์ยังมีหลักแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชย์โดยความยินยอมของผู้แทน ประชาชน...ในการพระราชพิธี (บรมราชาภิเษก) นั้น ก่อนที่พราหมณ์จะทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ก็ได้รับพระราชทานพระราชบัญญัติว่า จะทรงทะนุบำรุง รักษาอาณาประชาราษฎร์สยามโดยทำนองคลองธรรมเปรียบประหนึ่งว่ามีกติกากำ สัญญากันระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับราษฎร...ถ้าจะพูดให้ถูกหลักแล้ว ไทยมี ประเพณีเป็นประชาธิปไตย...หลักซึ่งบังคับเช่นนี้หาใช่เป็นหลักใหม่หรือหลักที่เอา อย่างฝรั่งมา ดังที่มีคนสำคัญผิดนั้นไม่ แต่หากเป็นหลักของไทยเดิมไทยแท้เรา นี้เอง”^{๕๕}

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ขณะที่ยังทรงพระยศ เป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ได้ถวายคำบรรยายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสถาบันกษัตริย์ไทย สมัยโบราณแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรง เริ่มต้นโดยกล่าวว่า กลุ่มคนที่มีเชื้อชาติไทย (Thai race) อาศัยอยู่บริเวณดินแดนภายในของจีน มีความเชื่อในเรื่องลัทธิวิญญาณ (animists) ได้เคลื่อนย้ายมาตั้งรกรากในบริเวณที่เป็นประเทศไทยใน ปัจจุบัน มาพบกับชนชาติมอญในยุคทวาราวดี และรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาิกายหินยานจากมอญ สิ่งสำคัญที่ชนชาติไทยรับมาในขณะนั้นก็คือ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ ซึ่งทรงกล่าวว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่มี อายุยาวนานของชาวสยาม (served for a long time as the Siamese Constitution)^{๕๖} ต่อมา การ ติดต่อกับเขมรทำให้ชาวสยามรับวัฒนธรรมฮินดูและพุทธศาสนาิกายมหายาน แนวคิดเทวราชกลายเป็นคติในการปกครองของสยาม แม้เมื่อสยามสามารถขับไล่เขมรออกไปได้แล้ว วัฒนธรรมเขมรก็ ยังคงมีอิทธิพลอยู่

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงกล่าวว่า ตามศิลาจารึกโบราณ (แน่นอนว่าทรงกล่าวถึง จารึกสุโขทัยหลักที่ ๑) ชนชาติไทยมีแนวคิดการปกครองเป็นของตนเอง มีลักษณะพ่อปกครองลูก (Patriarchal Sukhothai Kingship) พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำการรบเวลาเกิดสงคราม มีบทบาทเหมือน พ่อในยามสงบ ทำหน้าที่รักษาความยุติธรรม ประชาชนสามารถเข้าถึงกษัตริย์ได้โดยการลั่นกระดิ่งที่ อยู่หน้าพระราชวัง ประเพณีนี้ยังคงทอดมาถึงรัชกาลที่ ๖ และ ๗ สมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีตำรวจหลวง ประจำการอยู่หน้าพระราชวัง คอยรับเรื่องร้องทุกข์จากราษฎร

^{๕๕}อ้างถึงใน ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป) เล่ม ๒ กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ตอนที่ ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๙๕), หน้า ๗-๘. การบรรยายนี้มีขึ้นในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๗๕

^{๕๖}พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, “The Old Siamese Conception of the Monarchy,” ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ พระจันทร์, ๒๕๑๗), หน้า ๙๙-๑๑๓.

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์แบบพ่อปกครองลูกที่มีอยู่เดิมนี้ได้รับการก่อรูปและผสมผสานโดยคัมภีร์ธรรมศาสตร์ที่รับมาจากมอญ พระมหากษัตริย์ในอุดมคติที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมศาสตร์มีลักษณะเป็นพระราชผู้ทรงธรรม ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน (มหาสมมต) ถูกกำกับโดยทศพิธราชธรรม, ศิล ๕, ศิล ๘, อริยสัจสี่ หากพระมหากษัตริย์ทรงครองธรรมตามที่กำหนดแล้ว ก็จะได้รับพระเกียรติยศที่เรียกว่า จักรวาทิน

ข้อเสนอของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรและกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ถือว่ามีนัยต่อต้านเหตุการณ์ ๒๔๗๕ อย่างชัดเจน เพราะเจตนาของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ๒๔๗๕ ก็คือการเปลี่ยนอำนาจในการปกครองประเทศ จากที่เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ มาเป็นการปกครองโดยประชาชน การเสนอว่าการปกครองโดยกษัตริย์มีความเป็นประชาธิปไตยโดยตัวเองมาตั้งแต่โบราณ เท่ากับการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีความจำเป็น แม้ไม่มีเหตุการณ์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ สยามก็มีการปกครองเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว

การใช้คำว่า การเลือกตั้ง ในกรณีของการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์โดยไม่ชี้ให้เห็นความแตกต่างกับการเลือกตั้งในประชาธิปไตยสมัยใหม่ ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ย่อมก่อให้เกิดความสับสน และอาจทำให้ผู้รับสารเข้าใจผิดได้ว่าทั้งสองกรณีมีเนื้อหาเหมือนกัน ในความเป็นจริง การเลือกตั้งในประชาธิปไตยสมัยใหม่มาจากรากฐานความคิดที่ว่าปัจเจกชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ผู้ปกครองประเทศจึงต้องมีที่มาจากประชาชนทุกคน การเลือกตั้งเป็นวิธีการที่ทำให้ทุกคนได้แสดงออกซึ่งสิทธิการเลือกผู้ปกครองประเทศได้โดยเท่าเทียมกัน^{๕๑} ในขณะที่การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ที่เรียกกันว่าการเลือกตั้งนั้น ไม่ได้แสดงออกซึ่งสิทธิเสรีภาพของประชาชนแต่อย่างใด ในสมัยโบราณ ไม่มีแนวคิดความเป็นประชาชนอยู่ด้วยซ้ำ มีเพียงความเป็นพสกนิกร ไพร่ฟ้า ข้าทาส ซึ่งล้วนแสดงออกถึงสถานะของคนที่ไม่เท่ากัน

ในแง่ระยะเวลา คำบรรยายของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรเกิดขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และได้รับการตีพิมพ์เป็นบทความ "The Old Siamese Conception of the Monarchy" ในวารสาร *The Journal of the Siam Society* ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ช่วงเวลาดังกล่าว การเมืองภูมิปัญญาของไทยอยู่ในช่วงการรื้อฟื้นความสำคัญของฝ่ายกษัตริย์ หลังจากที่ถูกกดอยู่ภายใต้อำนาจและนโยบายวัฒนธรรมของคณะราษฎรกว่า ๑๐ ปี ประกอบกับการเมืองที่เป็นจริง ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ที่ร่วมมือกับฝ่ายกษัตริย์นิยมในการโค่นอำนาจจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้บทบาทของฝ่ายกษัตริย์ในการเมืองไทยได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมา^{๕๒}

ณัฐพล ใจจริง ได้เสนอว่าในช่วงเวลานีเองที่ฝ่ายกษัตริย์นิยม ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มอดีตนักโทษการเมือง, กลุ่มนักการเมืองนิยมเจ้า/เจ้านักการเมือง และกลุ่มนักหนังสือพิมพ์/นักเขียนสารคดีทางการเมือง เปิดฉากโจมตีคณะราษฎรและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕^{๕๓} ข้อเสนอใจกลางของการโจมตีดังกล่าวก็คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตรียมการ

^{๕๑} Leon P. Baradat, *Political Ideologies: Their Origins and Impact* (New Jersey: Prentice-Hall, 1991), pp. 50-52.

^{๕๒} สุชาชัย ยัมประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย* (กรุงเทพฯ: สมาพันธ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๒.

^{๕๓} ณัฐพล ใจจริง, "การปฏิวัติ ๒๔๗๕ และ "รอยัลลิสต์": การเมืองไทย กับ "ระบอบกลายพันธุ์," *รัฐศาสตร์สาร* ๒๘, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๐): ๒๖๓-๓๕๒.

พระราชทานพระราชูปถัมภ์โดยอยู่แล้ว เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จ คณะราษฎรไม่ได้ปกครองประเทศด้วยพระราชูปถัมภ์แต่อย่างใด กลับเป็นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเป็นกษัตริย์นักพระราชูปถัมภ์ โดยความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ ๗ และคณะราษฎรนำไปสู่การสละราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๔๗๗ เพราะทรงตระหนักถึงความไม่เป็นประชาธิปไตยของคณะราษฎร ดังพระราชหัตถเลขาสละราชย์ที่ว่า

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร^{๔๔}

คำบรรยายและบทความของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการฟื้นฟูความชอบธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์และโดยนัยคือการโจมตีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ร่วมกับฝ่ายนิยมเจ้าคนอื่นในเมืองไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ รอยต่อสำคัญของการเมืองไทยในช่วงนั้นได้แก่การรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงเรียกช่วงเวลาที่เมืองไทยในช่วงที่ไม่มีพระมหากษัตริย์ประทับอยู่เป็นการถาวรระหว่างที่รัชกาลที่ ๘ ยังไม่เสด็จ กลับ ซึ่งโดยนัยได้แก่ช่วงเวลาที่คณะราษฎรเป็นใหญ่ทางการเมืองว่า “ความมืดมิดแห่งราตรีกาล” และทรงเรียกการรัฐประหาร ๒๔๙๐ ว่า “วันใหม่ของชาติ”^{๔๕} แสดงให้เห็นทัศนคติของพระองค์ที่มีต่อการปกครองของคณะราษฎร และการรัฐประหารที่โค่นล้มคณะราษฎรลงได้เป็นอย่างดี

การโจมตี ๒๕ มิถุนายน ๒๔๗๕ โดยใช้เหตุผลเรื่องราชธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยโบราณยังคงดำเนินต่อไป หลังการเผยแพร่บทความของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรเกือบ ๑๐ ปี พระยาศรีวิสารวาจา อองคมนตรี ได้ไปบรรยายให้แก่สมาคมชาวอเมริกันในประเทศไทยในหัวข้อ

^{๔๔} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลและประจักษ์ ก้องกีรติ, “พระราชหัตถเลขา สละราชย์ ร.๗: ชีวิตประวัติของเอกสารฉบับหนึ่ง,” *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ๖ ตุลารำลึก, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐-๓๐.

^{๔๕} พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, *เจ็ดรอบอายุกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร* (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๑๖-๑๑๘.

พระยาศรีวิสารวาจา (๒๔๓๙-๒๕๑๑) เดิมชื่อ เทียนเลี้ยง (หุ่) ฮุนตระกูล จบการศึกษากฎหมายจากประเทศอังกฤษ เคยเป็นข้าราชการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิ เป็นผู้ร่วมร่าง “รัฐธรรมนูญ” ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตรียมที่จะ “พระราชทาน” ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในช่วง ๑ ปีแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในช่วงสั้นๆ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ๒๔๘๘ ดำรงตำแหน่งองคมนตรีในรัชกาลปัจจุบันระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๕๐๕ ดู ญัฐพล ใจจริง, “การปฏิวัติ ๒๔๗๕ และ “รอยัลลิสต์”: การเมืองไทย กับ “ระบอบกลายพันธุ์,” *รัฐศาสตร์สาร* ๒๘, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๐): ๒๖๗-๒๗๑.

“พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย” คำบรรยายดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษ ไม่นานหลังการบรรยายได้รับการเผยแพร่เป็นภาษาไทยในรูปแบบหนังสือานศพ แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาตรีวิสารวาจาเอง ร่วมกับหม่อมเจ้านิกรเทวัญ เทวกุล และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีส่วนร่วมเล็กน้อยในการแต่งกลอน^{๕๖}

คำบรรยายของพระยาตรีวิสารวาจา มีนัยโจมตีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ตั้งแต่เริ่มต้น โดยกล่าวถึงความหมายของรัฐสมัยใหม่ที่ประกอบไปด้วยสมาชิกของรัฐ, อาณาเขตที่แน่นอน และ “อิสสรภาพเต็มบริบูรณ์” เมื่อสมาชิกของรัฐมีจำนวนมาก การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของแต่ละคนทำให้เกิดปัญหา จำเป็นต้องมีผู้แทนราษฎรที่ได้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่นิติบัญญัติ พระยาตรีวิสารวาจาตั้งข้อสังเกตว่า “ผู้แทนเหล่านี้ แต่ละคนได้รับเลือกจากคนพวกหนึ่งหรือหมู่หนึ่งเท่านั้น และว่าตามความเป็นจริงแล้วหาได้เป็นตัวแทนของประชาชนทั่วไปทั้งหมดไม่” นอกจากผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติแล้ว สถาบันที่สำคัญยังได้แก่ฝ่ายบริหารและศาลยุติธรรม “แต่ก็จะกล่าวไม่ได้ว่าสถาบันใดเป็นที่รวมแห่งหน้าที่ทั้งหมดของรัฐ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีสถาบันใดที่พึงถือได้โดยถูกต้องว่าเป็นตัวแทนของรัฐทั้งหมด”^{๕๗} แต่ด้วยความจำเป็นที่รัฐต้องประกาศกฎหมายที่ตราขึ้นให้ประชาชนทราบ และยังคงมีความสัมพันธ์กับรัฐอื่นๆ จึงต้องมีวิธีการที่จะแจ้งความประสงค์ของรัฐ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า โดยวิวัฒนาการตามธรรมชาติและตามเหตุผลนั่นเอง สิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของรัฐจึงบังเกิดขึ้น...เป็นอำนาจสูงสุดในประเทศทำให้สามารถออกกฎหมายและรักษาความสงบเรียบร้อยในอาณาเขตได้ และสามารถดำเนินการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศได้ด้วย ในสาธารณรัฐก็มีประธานาธิบดีเป็นประมุข ในรัฐระบอบราชาธิปไตยก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^{๕๘} (สะกดตามต้นฉบับ)

สำหรับประเทศไทย พระยาตรีวิสารวาจา กล่าวว่า มีพระมหากษัตริย์ปกครองมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ในยุคแรกๆ เพื่อที่จะต่อสู้เอาชีวิตรอด จึงจำเป็นต้องหาผู้นำที่จะรวมกลุ่มได้อย่างเป็นปึกแผ่นเป็นที่มาของพระมหากษัตริย์ เหตุผลนี้เอง “ได้เร่งเร้าให้ประชาชนเลือกกษัตริย์” ในสร้อยพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ไทยยังมีคำว่า “อเนกชนนิกรสโมสรรสมมต” ซึ่งหมายถึง “ผู้ทรงรับเลือกโดยความพร้อมเพรียงจากประชาชน” ซึ่งยังคงปฏิบัติมาจนทุกวันนี้

พระยาตรีวิสารวาจาอ้างคำบรรยายของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรในส่วนที่กล่าวถึงประเพณีที่ราษฎรสามารถร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้ ซึ่งมีความต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงจนถึงรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ของราชวงศ์จักรี และยังได้อ้างต่อไปถึงเรื่องที่ยัมภีร์ธรรมศาสตร์

^{๕๖} พระยาตรีวิสารวาจา, *พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย* (พิมพ์เพื่อบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ ร.น. (พิน สิริสิริบุตร) ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี วันจันทร์ที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๙๗) (พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๔๙๗), หน้าคำนำ. การบรรยายมีขึ้นในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ของปีเดียวกัน

^{๕๗} พระยาตรีวิสารวาจา, *พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย*, หน้า ๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การปกครองระบบพ่อขุนกลายเป็นแบบฉบับสืบต่อมา ทั้งเรื่องทศพิธราชธรรม, การบำเพ็ญศีล และอริยสัจสี่

เราก็ย่อมจะเห็นได้ว่าจุดประสงค์อันสำคัญของธรรมเหล่านี้ ก็เพื่อเป็นหลักประกันที่จะให้พระมหากษัตริย์ได้ทรงมีไว้พร้อม ซึ่งความมีศีล มีสัจจะ ความเที่ยงธรรมไม่ลำเอียง ความเผื่อแผ่เมตตากรุณา รวมทั้งมีศีลธรรมเป็นอย่างสูง หรืออีกนัยหนึ่งก็เพื่อให้พระองค์เป็นเหมือนหนึ่งศูนย์รวมของคุณธรรมทั้งปวง อันเป็นที่เคารพนับถือกันอยู่แล้วทั่วไปในประเทศ ด้วยความมุ่งหวังว่า ในระบบการปกครองของบุคคลที่ทรงคุณธรรมดังกล่าวนี้ จะเกิดผลมีสันติและความร่มเย็นเป็นสุข^{๔๘}

พระยาศรีวิสารวาจาจากกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ๒ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดรับวิทยาการจากประเทศตะวันตก ดัดแปลงประเทศให้เป็นไปตามแบบแผนยุโรป เพื่อรับมือกับลัทธิอาณานิคม ทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีการตีมน้ำพิพัฒน์สัตยา จากที่ข้าราชการตีมน้ำสาบานต่อกษัตริย์ฝ่ายเดียว พระองค์เป็นกษัตริย์องค์แรกที่เสวยน้ำพิพัฒน์สัตยาด้วย ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงการปกครองประเทศ ส่งราชโอรสไปศึกษาต่างประเทศเพื่อกลับมาบริหารราชการ ทรงริเริ่มให้มีการเลิกทาส “ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าพิศวงอย่างไรที่อาณาประชาราษฎร์ทั่วไปเคารพรักพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ และถวายพระนามว่า “ปิยมหาราช” มาจนเท่าทุกวันนี้”^{๔๙}

พระยาศรีวิสารวาจาจบการบรรยายครั้งนั้นโดยกล่าวว่า หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ พระราชอำนาจและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ก็เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ แต่ราชประเพณีเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงดำรงอยู่

เพราะว่าที่แท้แล้วธรรมะเหล่านี้เป็นหลักชัยของการปกครองที่ดี อันวัตถุประสงค์ของการปกครองทั้งหลายก็เพื่อจะประสาทความสุข และความร่มเย็นแก่อาณาประชาราษฎร์ รัฐบาลใดปกครองได้ผลดังกล่าวนี้แล้วก็นับได้ว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องปฏิบัตินั้นครบถ้วนแล้ว ฉะนั้น หลักที่จะวินิจฉัยว่า รัฐบาลใดจะดีหรือไม่นั้น ย่อมอยู่ที่ผลของการที่ได้ดำเนินการปกครองมา หาได้อยู่ที่รูปหรือระบอบของการปกครองไม่^{๕๐} (สะกดตามต้นฉบับ)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคติดั้งเดิมของการปกครองของไทย แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ย้อนไปไกลถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองในบริเวณชมพูทวีปสมัยโบราณ กลุ่มชนที่เรียกว่า “อริยะ” มีแนวคิดในการปกครอง ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวว่า ส่งอิทธิพลมาถึงการปกครองของไทยสมัยโบราณ

^{๔๘} พระยาศรีวิสารวาจา, พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย, หน้า ๑๓.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๒๙.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

ในสังคมของอริยะดั้งเดิม ประชาชนเป็นผู้เลือกผู้ปกครองโดยตรง แต่เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น การเลือกตั้งโดยตรงไม่อาจทำได้อีกต่อไป จึงมีผู้แทนของประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งพระเจ้าแผ่นดิน ผู้เลือกตั้งดังกล่าวประกอบไปด้วย วิศว หรือหัวหน้าตระกูล คราหมณี หรือนายบ้าน และ ราชกฤต ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สันนิษฐานว่าหมายถึงพราหมณ์ที่ประกอบพิธีทางศาสนาให้กับพระเจ้าแผ่นดิน คนสองกลุ่มแรกนั้น ประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมาโดยตรง^{๕๒}

สำหรับประเทศไทย ได้รับหลักการดังกล่าวมาใช้ “ตามกาลและตามความจำเป็น” พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ มีข้อความ “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” ที่หมายถึง “ชนทั้งปวงได้ประชุมเลือกตั้งขึ้น” อยู่ในพระปรมาภิไธย อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวว่า

การเลือกตั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ก็มีใช้ “อเนกชนนิกร” หรือประชาชนผู้เลือกตั้งโดยตรง แต่ตามหลักฐานที่ปรากฏนั้น มีชนซึ่งพอจะเรียกได้ว่าราชกฤต ของไทยเป็นผู้เลือก คือพระสงฆ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะอันมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานฝ่ายหนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงกรมแล้วฝ่ายหนึ่ง และขุนนางทั้งทหารและพลเรือนอีกฝ่ายหนึ่ง...การเลือกตั้งแบบที่กล่าวถึงนี้จึงตรงกับ การเลือกตั้งของอริยะในวัตถุประสงค์ คือความสงบเรียบร้อยในการปกครองต่อไป มิได้ยึดหลักการเป็นใหญ่ว่าประชาชนจะต้องเลือกตั้งพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงทุกครั้งไป^{๕๓}

แม้ว่าทัศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะมีความแตกต่างจากข้อเสนอของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรในประเด็นที่ว่า ประชาชนไทยไม่ได้เลือกตั้งพระมหากษัตริย์โดยตรง แต่ผู้แทนของประชาชนเป็นผู้เลือก อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป เป็นข้อเสนอที่มีแก่นเดียวกัน นั่นคือ ในการปกครองของไทยสมัยโบราณ พระมหากษัตริย์ทรงมาจากการเลือกตั้ง

คำอธิบายที่ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมีความสอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้รับการเสนอขึ้นอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ ในหนังสือ พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบ

^{๕๒} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ธรรมแห่งอริยะ* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖๔-๔๖๕.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๗. อย่างไรก็ตาม ในหนังสือ *ลักษณะไทย* ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้แสดงทัศนะต่อเรื่องดังกล่าวอีกครั้ง กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า “ทรงรับเลือกตั้งจากข้าราชการและสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ให้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ” ดู *ลักษณะไทย* (เล่ม ๑ ภูมิหลัง), ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *บรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๘.

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่อยู่ในข่ายที่จะได้สืบราชสมบัติ เพราะไม่ได้ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในพระอัครมเหสี ได้ครองราชย์เพราะหลักการ “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ”

ประชาธิปไตย โดยนายธานีทร ภัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ตามคำของธานีทร เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เกิดจากคำบรรยายเรื่อง “สถาบันพระมหากษัตริย์” ซึ่งธานีทรเองเป็นผู้บรรยายที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๘^{๔๔} แต่หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์หลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้เป็นหนังสือเรียนได้

ในด้านแนวความคิด เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ใช้วิธีการเดียวกันกับบทความของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร นั่นคือการพยายามแสดงให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมีความเป็นประชาธิปไตยในตัวเองมาตั้งแต่สมัยโบราณ ธานีทรเอง ในการกล่าวถึงสถาบันกษัตริย์ไทยสมัยโบราณ ยังได้สรุปเนื้อหาบทความของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรมาถึง ๑ หน้ากระดาษ^{๔๕} ส่วนที่เพิ่มขึ้นมาและเป็นเนื้อหาหลักของหนังสือก็คือ การอธิบายสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ว่ามีความสอดคล้องอย่างไรกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

สำหรับธานีทร รากฐานของประชาธิปไตยไทยมีกำเนิดมาจากพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ว่าจะเป็น การตราพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตท (สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล (สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์) ธานีทรตีความว่า “เป็นการสร้างแนวคิดที่จะจำกัดและถ่วงดุลพระบรมราชวินิจฉัยให้ดีที่สุด อันก่อให้เกิดประโยชน์เป็นอันมาก นับแต่จุดนี้ จะเห็นได้ว่าพระองค์ได้ทรงยอมรับความคิดประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก...” นอกจากนั้น พระราชกรณียกิจอื่นๆ เช่น การเลิกทาส, การวางพื้นฐานทางเศรษฐกิจ, สังคม, การศึกษา ฯลฯ “ก็โดยพระราชประสงค์จะให้ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยนั่นเอง”^{๔๖}

ส่วนรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งดุสิตธานีขึ้น เพื่อเป็นการทดลองปกครองเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีการจัดระเบียบและวิธีการตามระบอบประชาธิปไตยอย่างครบถ้วน และรัชกาลที่ ๗ ทรงตระหนักดีว่า “เป็นการจำเป็นที่จะต้องกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อปูพื้นฐานการปกครองแบบประชาธิปไตย สืบต่อจากพระบรมชนกนาถและพระบรมเชษฐาธิราช” มีการตั้งสภาองคมนตรี มีการจัดการศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ตามรูปแบบเทศบาล “เพราะทรงเห็นว่าการที่จะให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยหยั่งรากลึกในอนาคตนั้นจำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง” นอกจากนั้น ยังได้ทรงรับสั่งให้พระยาศรีวิสารวาจาและนายเรมอนต์ สตีเวนส์ ร่างรัฐธรรมนูญเพื่อพระราชทานให้ประชาชน แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็เกิดกรณี ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เสียก่อน

กล่าวอย่างจำเพาะเจาะจงมากขึ้น ข้อเสนอหลักของหนังสือ พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย ก็คือการเสนอว่า พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยมีพระราชอำนาจอันชอบธรรมที่ไม่ได้กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญ แต่กำหนดไว้โดยโบราณราชประเพณี

พระราชอำนาจและฐานะจึงมีกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญโดยชัดแจ้งส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็มีกำหนด โดยคตินิยมโบราณอันได้แก่นิติราชประเพณีและ

^{๔๔} ธานีทร ภัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๘), หน้าคำนำ.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๗.

ราชธรรม แต่โดยที่ทรงเป็นประมุขของประเทศที่จะต้องทรงเกี่ยวข้องกับพสกนิกร และนานาประเทศในส่วนี้ รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง จึงเป็นฐานะโดย พหุติฉัย อันเป็นฐานะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง^{๕๗}

ธานินทร์อธิบายต่อไปว่า ในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ การใช้พระราชอำนาจของ พระมหากษัตริย์ “ให้เป็นเรื่องที่อยู่ในพระบรมราชวินิจฉัย ที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้พระปรีชาญาณ และพระบารมีของพระองค์ กู้สถานการณ์อันวิกฤติให้เข้าสู่ภาวะปกติ... ไม่ใช่เรื่องที่รัฐธรรมนูญจะ กำหนดให้”

ธานินทร์เสนอว่าเมื่อเกิดการยึดอำนาจของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ถือว่าประเทศไทยยังมีการปกครองในระบอบแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็น ประมุขอยู่เหมือนเดิม ฐานะของพระมหากษัตริย์ก็ยังคงเดิมทุกประการ “จะไม่ทรงข้องเกี่ยวกับการเมืองเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินย่อมจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในทาง การเมือง ทั้งในทางนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการแต่ผู้เดียว”

^{๕๗} ธานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย, หน้า ๒๓.

ในส่วนที่กล่าวถึงกรณี ๖ ตุลาที่น่าสนใจอีกแห่งก็คือ การอ้างถึงบทสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ว่า รู้สึกอย่างไรกับเหตุการณ์

คำถาม : สถาบันแห่งนี้จำเป็นหรือไม่ ถ้ามีคนคิดล้มล้างจะทำอย่างไร

คำตอบ : สถาบันพระมหากษัตริย์จำเป็นที่สุด มิฉะนั้นคนไทยจะเอาอะไรเป็นหลัก ที่จะรวมคนได้ทั้งประเทศอย่างท่าน คนที่จะรวมจิตใจคนทั้งประเทศได้ คือท่าน เท่านั้น ประธานาธิบดีก็ทำไม่ได้ เพราะเราขาดความเคารพในสายเลือด และยุ่ง เกี่ยวกับการเมืองมากไป อย่างมากก็แค่ที่เรารักนายกรัฐมนตรีเวลานี้ แต่ขนาดรัก นายกรัฐมนตรี ถ้าเราไม่ชอบใจ เราก็ต่ำ แต่สำหรับพระเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นที่รักของ ทุกคน ดังนั้น จึงไม่ยอมให้เปลี่ยนแปลงเป็นอันขาด ถ้ารู้ว่ามีคนจะคิดล้มล้างก็โกรธ มีโอกาสจะตอบโต้ก็จะทำ จะป้องกันทุกวิถีทาง ไม่ให้เขาทำได้

คำถาม : ถ้ามีคนจะให้เลือกตั้งประมุขของประเทศแบบอื่นจะเอาหรือไม่?

คำตอบ : ไม่เลือก เพราะไม่ยอมให้เปลี่ยนแปลงเป็นอันขาด

คำถาม : ถ้ามีผู้ล้มล้างสถาบันแห่งนี้ จะทำอย่างไร?

คำตอบ : ถ้ามีใครจะทำอะไรในหลวง รู้ตัว จะเข้าไปฆ่า

คำถาม : ถ้ามีการให้เลือกตั้งประมุขแบบอื่นจะเอาหรือไม่?

คำตอบ : ไม่เอา จะไม่เลือก มีในหลวงนี่แหละดีที่สุดแล้ว

คำถาม : ถ้ามีคนคิดจะล้มล้างสถาบันนี้ จะยอมหรือไม่?

คำตอบ : ไม่ยอมให้ใครมาแตะต้องเป็นอันขาด ถ้ารู้ตัว จะขอป้องกันจนสุดชีวิต

คำถาม : เมื่อวันที่ ๖ ตุลา ๒๕๑๙ มีผู้หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ สมเด็จพระบรม โอรสาธิราชมีความรู้สึกอย่างไร

๑.๒.๓ งานเขียนแนววิเคราะห์การเมือง

สำหรับงานแนววิเคราะห์การเมืองที่กล่าวถึงการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมีจุดร่วมกันประการหนึ่งคือ กล่าวว่าการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขัดขวางไม่ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ เยี่ยมราษฎรในชนบท การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด มาได้รับการสนับสนุนในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในทศวรรษถัดมา

การวิเคราะห์เช่นนี้มีจุดอ่อนบางประการ ประการแรก คือการพลาดข้อเท็จจริงสำคัญที่ว่า จอมพล ป. นั้นเองที่เป็นผู้ผลักดันสำคัญในเกิดการเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นผู้อนุมัติงบประมาณ สั่งการด้วยตนเองในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ข้อมูลเหล่านี้ไม่เคยได้รับการกล่าวถึงทั้งในงานเฉลิมพระเกียรติและงานแนววิเคราะห์การเมือง การสั่งตั้งงบประมาณ หลังการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน พ.ศ. ๒๔๙๘ อาจเกิดขึ้นจริง แต่ไม่น่าจะเป็นด้วยเรื่องที่ จอมพล ป. เกรงว่าราชสำนักจะได้รับความนิยมจากประชาชน ดังที่จะได้แสดงหลักฐานเกี่ยวกับ ประเด็นนี้ในบทที่ ๓

ประการต่อมา แม้จะเป็นงานเขียนแนววิเคราะห์การเมือง แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีงานชิ้นใด พิจารณาการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะพระราชกรณียกิจที่มีความสัมพันธ์กับหลักการของการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ จริงอยู่ มีคำอธิบาย กว้าง ๆ ว่า หลัง ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ไทยไม่ได้ทรงพระราชอำนาจดังในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์^{๔๔} แต่นั้นเป็นคำอธิบายที่ไม่เพียงพอ เพราะไม่ได้แสดงให้เห็นว่า หลักการที่ เรียกว่า กษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญนั้น มีลักษณะอย่างไร และที่สำคัญคือ แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมใน พระราชกรณียกิจต่าง ๆ เช่นการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดอย่างไร

กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร ใช้ออกสารการทูตร่วมสมัยบรรยายความขัดแย้งทางการเมืองไทย ในทศวรรษ ๒๔๙๐ คู่ขัดแย้งที่สำคัญได้แก่ราชสำนักและคณะรัฐประหารที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำ โดยที่การเสด็จ ต่างจังหวัดในช่วงเวลานี้เป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งทางการเมือง ดังกล่าว

คำตอบ : เสียใจมาก พวกนั้นไม่ควรทำกับท่านอย่างนั้นเลย ฉันรู้สึกเจ็บแค้นแทน ท่าน วันนั้นยังโทรศัพท์ไปสถานีวิทยุยานเกราะ บอกให้จับพวกนั้นให้หมด

คำถาม : ถ้ามีคนคิดจะล้มล้างสถาบันแห่งนี้ จะทำอย่างไร

คำตอบ : คนที่จะคิดทำร้ายในหลวง เอาไว้ไม่ได้ ต้องฆ่าเสียให้สิ้น

ดู ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ธานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย, หน้า ๔๒-๔๖.

เช่น ทักษิณ แจ่มดี, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕๓. และ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๖๑.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓, ๕๐-๖๒.

กอบเก็บมองว่าการขึ้นสู่อำนาจของคณะรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับการสนับสนุนจากพวกนิยมเจ้า (royalist) และราชวงศ์ โดยข้อแลกเปลี่ยนสำคัญของการสนับสนุนดังกล่าวก็คือรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่ให้พระราชอำนาจเพิ่มมากขึ้น^{๕๕} นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๓ ได้แก่ การเสด็จ กลับเมืองไทยของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี, การอัญเชิญพระบรมอัฐิของรัชกาลที่ ๗ กลับเมืองไทยพร้อมพระราชพิธีสมโภช, งานพระบรมศพของรัชกาลที่ ๘ รวมทั้งพิธีราชาภิเษกสมรสของในหลวงองค์ปัจจุบัน ล้วนได้รับการตีความจากกอบเก็บว่าบ่งบอกถึงความร่วมมือระหว่างราชสำนักและคณะรัฐประหาร^{๕๖}

“การปฏิวัติเงียบ” ปลาย พ.ศ. ๒๔๙๔ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกำลังประทับบนเรือพระที่นั่งเพื่อเสด็จ กลับประเทศไทย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายตึงเครียดขึ้น เป้าหมายของคณะรัฐประหารคือการล้มรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๒ เพื่อจำกัดพระราชอำนาจให้ลดลง^{๕๗} กอบเก็บอ้างเอกสารการทูตชิ้นหนึ่งที่กล่าวว่า เหตุผลที่แท้จริงของการยึดอำนาจคือ กลุ่มทหารกลัวว่าการเสด็จ ประทับในประเทศเป็นการถาวรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะก่อให้เกิดการฟื้นฟูอำนาจของกลุ่มนิยมเจ้า^{๕๘}

หลังการยึดอำนาจ เกิดความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับคณะรัฐประหารในเรื่องการนำรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๕ ที่นอกจากจะลดอำนาจราชสำนักแล้ว ยังเพิ่มอำนาจให้กับรัฐบาลอย่างมาก กลับมาประกาศใช้อีกครั้ง กว่าจะประกาศใช้ได้อย่างเป็นทางการในเดือนมีนาคม ๒๔๙๕ ก็ต้องผ่านการต่อรองระหว่างราชสำนักกับคณะรัฐประหารหลายครั้ง (ดูบทที่ ๓)

ช่วงเวลาระหว่างปี ๒๔๙๕-๒๔๙๘ หากไม่รวมการเสด็จ แปรพระราชฐานที่พระราชวังไกลกังวล กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับเพียงในจังหวัดพระนครเท่านั้น ข้อเท็จจริงนี้ถูกอธิบายว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีทางการเมืองที่คณะรัฐประหารวางไว้เพื่อกดดันไม่ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใกล้ชิดกับประชาชน รัฐบาลปฏิเสธแผนการเสด็จ ภาคเหนือและภาคอีสาน โดยให้

^{๕๕} Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier: Phibun Through Three Decades 1932-1957* (New York: Oxford University Press, 1995), p. 69. เช่น ดิ่งอำนาจการบริหารสำนักพระราชวัง, สำนักพระคลังข้างที่ และกรมราชองครักษ์ ที่อยู่ภายใต้การดูแลของคณะรัฐมนตรีมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้กลับมาขึ้นต่อกษัตริย์, ทรงมีพระราชอำนาจแต่งตั้งองคมนตรีด้วยพระองค์เอง, ระยะเวลาในการมีพระบรมราชวินิจฉัยกฎหมายที่ผ่านสภาแล้ว ขยายจาก ๓๐ วัน เป็น ๑๒๐ วัน เป็นต้น

^{๕๖} Ibid., pp. 69 – 70.

^{๕๗} Kobkua Suwannathat-Pian, *Kings, Country and Constitutions: Thailand's Political Development 1932-2000* (London and New York: RoutledgeCurzon, 2003), p. 150. คำอธิบายการยึดอำนาจอย่างเป็นทางการคือป้องกันแผนการลอบปลงพระชนม์ของพวกคอมมิวนิสต์ระหว่างการเสด็จ กลับประเทศไทย และขจัดความไร้ประสิทธิภาพของการบริหารภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๒ ดู Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 95, fn. 74.

^{๕๘} Ibid.

เหตุผลว่าเพื่อป้องกันการลอบปลงพระชนม์จากคอมมิวนิสต์^{๖๓} กอบเกือกกล่าวว่าในหมู่พวกนิยมเจ้าเชื่อ
กันว่าเหตุผลที่แท้จริงคือคณะรัฐประหารกลัวว่าการเสด็จ เยี่ยมราษฎรจะทำให้พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอำนาจเพิ่มขึ้น

ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ จอมพล ป. เสนอพระราชบัญญัติจำกัดการถือครองที่ดินให้สภาพิจารณา ใช้
เวลาเกือบ ๒ ปีจึงผ่านสภาฯ ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไม่ลงพระปรมาภิไธยถึง ๒
ครั้งที่สภาฯ เสนอขึ้นไป ต้องเสนอเป็นครั้งที่ ๓ ในเดือนธันวาคม ๒๔๙๗ จึงทรงลงพระปรมาภิไธย
เพราะหากถือตามรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัดแล้วพระองค์ไม่มีพระราชอำนาจที่จะตัดทอนมติของสภา
ได้^{๖๔} พอล แฮนด์ลีย์ (Paul Handley) ตีความว่าความขัดแย้งในประเด็นนี้ทำให้ฝ่ายราชสำนักพยายาม
อาศัยทูตต่างประเทศผลักดันให้รัฐบาลอนุมัติโครงการเสด็จ เยี่ยมราษฎร^{๖๕}

กอบเกือกอ้างเอกสารการทูตของรัฐบาลอังกฤษที่กล่าวถึงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับทูตอังกฤษว่าแผนการเสด็จ ภาคเหนือและภาคอีสานของพระองค์ถูก
ยับยั้งโดยรัฐบาล^{๖๖} ทูตอังกฤษเสนอไปยังรัฐบาลของตนว่าจะผลักดันเรื่องการเสด็จ เยี่ยมราษฎรกับ
พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ โดยจะให้เหตุผลว่าอาจใช้ประโยชน์จากความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
ของประชาชนไทยเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้^{๖๗} แต่ความพยายามนี้ไม่เป็นผล

ความขัดแย้งกรณีการเสด็จ เยี่ยมราษฎรดำรงอยู่มาจนกระทั่งจอมพล ป. กลับจากการ
เดินทางรอบโลกในเดือนมิถุนายน ๒๔๙๘ เพื่อที่จะหาความสนับสนุนจากประชาชน จอมพล ป. ยอม
ให้ประเทศมีบรรยากาศประชาธิปไตยมากขึ้น ทั้งให้มีพระราชบัญญัติพรรคการเมือง, มีการ
“ไฮด์ปาร์ก” ที่สนามหลวง, มีการแถลงข่าว (press conference) ที่ทำเนียบรัฐบาล และมีการเลือกตั้ง

^{๖๓}Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, pp. 78-79. อย่างไรก็ตาม
กอบเกือกอ้างหลักฐานจำนวนหนึ่งเพื่อชี้ว่า ทั้งการจำกัดพื้นที่อยู่ที่เมืองหลวงและหัวหิน รวมถึงการที่
ทรงไม่ยุ่งเกี่ยวในกิจการสาธารณะที่นอกเหนือไปจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ ส่วนหนึ่ง
เป็นเพราะบุคลิกส่วนพระองค์ด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวกับกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิ
ยากรว่า “ไม่รู้จะวางพระองค์อย่างไรเมื่ออยู่ในหมู่กับประชาชน และกอบเกือกสันนิษฐานว่าสาเหตุสำคัญ
ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับมาสวมพระทัยในกิจการสาธารณะอีกครั้งคือพระราชสมภพ
ของเจ้าฟ้าชาย

นอกจากนั้น Paul Handley, *The King Never Smiles* (New Haven: Yale University Press,
2006), p. 126. เสนอว่าในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีจำกัดพระองค์อยู่
ในเมืองหลวง จอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียดกลับเดินทางไปทั่วประเทศ โดยมีกิจกรรมหลักคือ
การบริจาคเงินให้กับวัดและโรงพยาบาล

^{๖๔}Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 79. ในฐานะผู้ถือครอง
ที่ดินรายใหญ่ ราชสำนักย่อมได้รับผลกระทบจากพระราชบัญญัติฉบับนี้

^{๖๕}Paul Handley, *op.cit.*, p. 127.

^{๖๖}Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 99, fn. 108., แฮนด์ลีย์อ้าง
กอบเกือกเพื่อจะกล่าวว่า 'Bhumibol himself lobbied the British ambassador...[to]...pressure the
government to allow the king to travel...' (ขีดเส้นใต้ในที่นี้) ดู Paul Handley, *op.cit.*, p. 127.

^{๖๗}Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 99, fn. 108.

ทั่วไป^{๖๘} ส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้นำรวมถึงท่าทีต่อราชสำนักที่แสดงออกโดยการอนุมัติโครงการเสด็จ เยี่ยมราษฎรทั่วประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่รัฐบาลปฏิเสธมาหลายปี^{๖๙}

การเสด็จ เยี่ยมราษฎรครั้งนี้เกิดขึ้นระหว่างปลายเดือนกันยายนถึงปลายเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๘ ช่วงแรกเป็นการเสด็จ จังหวัดภาคกลางในระยะเวลาสั้นๆ เพียงครั้งละ ๑-๒ วัน การเสด็จ ครั้งใหญ่คือการเสด็จ ภาคอีสานซึ่งมีขึ้นในวันที่ ๒-๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘^{๗๐} กอบกึ่งเองไม่ได้ให้รายละเอียดของการเสด็จ ครั้งนี้มากไปกว่าตีความว่าเป็นความพยายามของจอมพล ป. ที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับราชสำนัก ต่างจากแอนดริสที่สรุปการเสด็จ ครั้งนี้ไว้อย่างน่าสนใจ

แอนดริสกล่าวว่า การเสด็จ เยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นกระบวนการพหุภาคีของกษัตริย์โบราณในรูปแบบสมัยใหม่ (a modernized version of the ancient king's grand processions)^{๗๑} ขบวนเสด็จ ประกอบไปด้วยข้าราชการบริพาร, ทหาร และตำรวจ ทุกแห่งที่หยุดประทับจะประกอบพิธีกรรมตามราชประเพณี มีการสักการะโบราณสถานทางศาสนาและการทหาร มีการบันทึกภาพยนตร์ไว้ตลอดเส้นทางการเสด็จ

พิธีกรรมตามแต่ละจุดที่หยุดประทับยังแสดงนัยทางการเมืองอย่างชัดเจน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะประทับเป็นองค์ประธาน ด้านล่างคือข้าราชการรวมถึงคณะรัฐประหารบางส่วนที่ตามเสด็จ แอนดริสกล่าวว่าประชาชนที่เข้ามาเฝ้าจะรู้ได้ทันทีว่าพระองค์คือบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุด แม้แต่พระสงฆ์ที่มาร่วมในพิธีก็ยังอยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า การปรากฏพระองค์ครั้งนี้เท่ากับการยืนยันลำดับชั้นของสังคมไทยว่าพระมหากษัตริย์คือผู้ที่ยู่บนจุดสุดยอดของประเทศ

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังพระราชดำเนินอย่างซ้ำๆ ไปในหมู่ประชาชน ให้ประชาชนได้สัมผัสพระวรกาย บ้างก็อุ้มเชิญพระหัตถ์มาทูนไว้บนศีรษะของตน ทุกคนที่ถวายสิ่งของจะได้รับพระราชทานเงินกันถ้วนโดยตรงจากพระหัตถ์ แอนดริสตั้งข้อสังเกตว่านอกจากจะคล้ายกับการโปรดสัตว์ของพระโพธิสัตว์แล้วยังเป็นการยืนยันให้ประชาชนได้มั่นใจว่าที่ฟังอันแท้จริงที่ไม่กดขี่และฉ้อฉลอย่างนักการเมือง, ตำรวจ, ข้าราชการ หรือพ่อค้า ได้มาปรากฏต่อหน้าพวกเขาแล้ว^{๗๒}

๑.๒.๔ การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัด: ประเพณีอันต่อเนื่องหรือประเพณีประดิษฐ์

การบรรยายถึงการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่มีแบบอย่างมาจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ในราชวงศ์จักรี

^{๖๘} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "ปรีดี พนมยงค์, จอมพล ป. กรณีสวรรคต และรัฐประหาร ๒๕๐๐," ใน *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ๖ ตุลาคม, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐-๓๕.

^{๖๙} Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 79. อย่างไรก็ตาม ทางฝ่ายราชสำนักเชื่อว่าการอนุมัติของจอมพล ป. เป็นเพราะต้องการเพิ่มความเข้มแข็งทางการเมืองให้ตนเอง ดู *Ibid.*, p. 99, fn. 109. ดูการวิเคราะห์ประเด็นนี้ในบทที่ ๓

^{๗๐} Paul Handley, *op.cit.*, p. 127. กล่าวว่าการเสด็จ ภาคอีสานเริ่มต้นในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงที่เริ่มต้นเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน

^{๗๑} *Ibid.*, p. 128.

^{๗๒} *Ibid.*

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การเสด็จ ประพาสต้น” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบได้ตั้งแต่ทศวรรษแรก ๆ ของการครองราชย์ ดังเช่น ในงานเฉลิมพระเกียรติชิ้นหนึ่งที่เผยแพร่ช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐

เมื่อครั้งอดีตที่ผ่านพ้นมา การเสด็จพระราชดำเนินไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์นิยมเรียกว่า “เสด็จ ประพาส” อันหมายถึงเสด็จทอดพระเนตรทุกข์สุขและความเป็นอยู่ของปวงอาณาประชาราษฎร์ โดยมีให้ผู้ใดรู้จักพระองค์ ตลอดจนสอดส่องพิจารณาหาทางแก้ไขสิ่งบกพร่องนานาประการ เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์ได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขยิ่งขึ้น ซึ่งอดีตพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งแห่งยุครัตนโกสินทร์นี้ ทรงโปรดการเสด็จประพาสอย่างยิ่ง การเสด็จประพาสของพระองค์ทรงนิยมปลอมแปลงเป็นข้าราชการสามัญเข้าคลุกคลีกับประชาชนอย่างใกล้ชิด จนเกิดเรื่องขึ้น ๆ เล่ากันอยู่ในความจำ พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมอัยกาเจ้าแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนั่นเอง... ประชาชนชาวไทยไม่มีใครเถียงว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระปิยมหาราชของปวงชนทั้งประเทศนั้น นอกจากทรงกอร์ปด้วยคุณงามความดีมีอยู่ต่อประเทศชาติอย่างล้นเหลือแล้ว การเสด็จประพาสของพระองค์อีกประการหนึ่ง ซึ่งยังผลให้เป็นที่รักบูชาของอาณาประชาราษฎร์ยิ่งชีวิต แม้ในการบัดนี้ก็ยังทรงเป็นที่รักและเกิดทุนของชนทั้งชาติอยู่มีรู้อยู่เสมอคลาย

คู่จเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเสด็จประพาสโดยใกล้ชิดสนิทสนมกับประชาชนโดยทั่วไปไม่เลือกหน้า^{๗๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

ในขณะที่ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์ วิเคราะห์เอกสารการบรรยายหลักปฏิบัติในการรับเสด็จ ของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ที่นายพวง สุวรรณรัฐ เป็นผู้บรรยายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ แล้วสรุปว่า “ประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท” เป็นสิ่งใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน

ประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท เป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เนื่องจากแต่เดิมพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไม่สามารถเสด็จออกนอกพระราชวังเป็นระยะเวลาอันเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมือง...

ประเพณีปฏิบัติหรือระเบียบแบบแผนในการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น รูปแบบการรับเสด็จ กิริยาที่พึงปฏิบัติต่อหน้าพระพักตร์ หรือการต้อนรับพระราชอาคันตุกะ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของ

^{๗๖}ป. พิศุนาคะ, พระราชจริยวัตรของ ร.๘, หน้า ๑๓๖-๑๓๘.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้เป็น “ประเพณีประดิษฐ์” (Invented Tradition) ที่ถูกสร้างขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง^{๗๔}

ประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition) เป็นแนวคิดสำหรับศึกษาการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมในยุคสมัยใหม่ที่มีแนวโน้มว่ามีความต่อเนื่องมาจากอดีต ทั้งที่วัฒนธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ๆ มากกว่า ตามคำนิยาม เอริค ฮอบสบอว์ม (Eric Hobsbawm) กล่าวว่า ประเพณีประดิษฐ์ หมายถึง ประเพณีต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่อย่างแท้จริง และประเพณีที่ไม่สามารถระบุระยะเวลาที่ถูกสร้างขึ้นได้อย่างชัดเจน^{๗๕}

วิธีการที่ชนิดานำแนวคิดนี้มาอธิบายการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือการเสนอว่า ไม่เคยมีการเสด็จ ต่างจังหวัดมาก่อนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช แต่คำอภิปรายของชนิดาอาจถูกโต้แย้งด้วยข้อเท็จจริงง่ายๆ ว่า มีการเสด็จ ประพาสต่างจังหวัดเกิดขึ้นจริงมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชแล้ว อย่างไรก็ตาม การอธิบายว่าการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในรัชกาลปัจจุบันมีฐานะเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” ยังสามารถใช้ได้ แต่ไม่ใช่ด้วยเหตุผลว่าเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏในรัชกาลก่อนๆ ความแตกต่างระหว่างการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในรัชกาลปัจจุบันกับการเสด็จของรัชกาลก่อนหน้านั้น อยู่ที่แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ซึ่งขึ้นต่อระบอบการปกครองที่ต่างกัน กล่าวคือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบอบการปกครองหลัง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕^{๗๖}

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวในด้านเศรษฐกิจ เมื่อระบบเกณฑ์แรงงานของสยามเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระมหากษัตริย์สนับสนุนให้ไพร่จ่ายภาษีแทนการเกณฑ์

^{๗๔} ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, หน้า ๑๓๓ และ ๑๔๐.

^{๗๕} Eric Hobsbawm, “Introduction: Inventing Tradition,” in Eric Hobsbawm and Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), pp. 1-14.

ในตัวอย่างที่ฮอบสบอว์มยกขึ้นมาอภิปราย มีส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงประเพณีบางอย่างที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมา (revived) แต่ฮอบสบอว์มก็ถือว่าประเพณีเหล่านั้นเป็นของใหม่ เพราะตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ จะเห็นได้ว่าแนวคิดประเพณีประดิษฐ์นี้ พิจารณาว่าประเพณีใดเป็นของใหม่หรือเก่า โดยให้ความสำคัญกับช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ประเพณีเหล่านั้นเกิดขึ้น มากกว่าจะมองว่าเป็นความต่อเนื่อง ดังนั้น ในกรณีของการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด แม้ว่าจะเคยเกิดขึ้นในรัชกาลก่อนๆ แล้วก็ตาม แต่เนื่องจากการเสด็จ ในรัชกาลปัจจุบันเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ จึงสามารถนำแนวคิดประเพณีประดิษฐ์มาอธิบายได้ ดังจะอภิปรายต่อไป

อนึ่ง ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะปรากฏคำว่า “รื้อฟื้น” บ่อยครั้ง เช่น การรื้อฟื้นสถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ นัยของการใช้คำนี้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือการให้ความสำคัญกับช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่สถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับการ “รื้อฟื้น” ขึ้นมา มากกว่าการมองไปที่ความต่อเนื่อง เช่นกัน

แรงงาน การเลิกทาส-ไพร่ ส่งผลโดยตรงให้ขุนนางสูญเสียกำลังคน และไพร่ทาสที่หลุดจากระบบเกณฑ์แรงงานนั้น กลายเป็นชาวนาอิสระ อันเป็นฐานการผลิตของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่กำลังมีข้าวเป็นสินค้าส่งออกสำคัญหลังการตกลงสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. ๒๓๙๘^{๖๖}

งานวิจัยของผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์เสนอว่า พื้นที่ปลูกข้าวที่ขยายตัวอย่างมาก ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ กระจุกกับการเพิ่มจำนวนขึ้นของชาวนาอิสระที่หลุดจากระบบเกณฑ์แรงงาน ก่อให้เกิดระบบการปลูกข้าว ๒ ระบบ ระบบแรกอยู่ในพื้นที่ใกล้กรุงเทพฯ ที่ดินในบริเวณดังกล่าวถูกผูกขาดโดยเจ้าที่ดินรายใหญ่ ซึ่งได้กรรมสิทธิ์จากการบุกเบิกขุดคลอง ชาวนาอิสระถ้าไม่เป็นผู้เช่านาก็เป็นชาวนารับจ้างไ้ที่ที่ดิน ผลผลิตของการปลูกข้าวในระบบนี้ส่วนใหญ่เพื่อการส่งออก รัฐบาลประโยชน์จากการทำนาในบริเวณนี้จากการเก็บเงินรัชชูปการ, ค่านา และภาษีจากการค้าข้าว ส่วนการทำนาในระบบที่ ๒ อยู่ไกลจากกรุงเทพออกไป ชาวนาอิสระบุกเบิกจับจองที่ทำกินด้วยตัวเอง ทำนาตามความสามารถของครอบครัว ผลผลิตส่วนใหญ่เก็บไว้บริโภค ในบริเวณนี้ รัฐบาลจะส่งข้าราชการมาตามเก็บภาษี ชาวนาบางส่วนบุกเบิกที่ดินไกลออกไปเพื่อหลีกเลี่ยงภาษี

ภาษีที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิเก็บได้จากชาวนาอิสระมีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๖๓ เงินรัชชูปการและค่านาจาจากชาวนารายย่อยมีจำนวนถึง ๑๕ ล้านบาท

ชาวนาอิสระจึงเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจของสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ดึงกำลังแรงงานออกจากการควบคุมของขุนนาง ผลักดันให้แรงงานเหล่านั้นไปเป็นชาวนา เก็บเงินรัชชูปการและค่านาจา และหารายได้จากจากการค้าข้าว นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวนาในด้านเศรษฐกิจ

ในด้านความสัมพันธ์ทางอำนาจ พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทรงใช้พระราชอำนาจผ่านระบบราชการเพื่อดำเนินกิจการต่างๆ ของรัฐ สถานะของชาวนาในระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ก็คือ พลสนิกรผู้เป็นฐานทางเศรษฐกิจอันเป็นที่มาของรายได้หล่อเลี้ยงให้ระบบดังกล่าวดำเนินไปได้ ไม่มีอำนาจหรือสิทธิในการปกครองตนเองและประเทศแต่อย่างใด

ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ กล่าวได้ว่า การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดของพระมหากษัตริย์ดำเนินไปบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เช่นนี้ ในตัวอย่างซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี "การเสด็จประพาสต้น" ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เล่าเรื่องการปลอมพระองค์เป็นสามัญชนของรัชกาลที่ ๕ และผู้ตามเสด็จ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ เดินทางไปในชนบทของสยาม พบปะข้าราชการและผู้คนในท้องถิ่น นัยที่ได้จากบทพระราชนิพนธ์และบทนิพนธ์ดังกล่าว นอกจากในด้านที่รับรู้กันทั่วไปในสังคมไทย ถึงความที่ทรงไม่ถือพระองค์ ดูแลพลสนิกรอย่างใกล้ชิด ยังบอกถึงอำนาจของ

^{๖๖} ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๖), บทที่ ๑ และบทที่ ๗.

เช่นใน ป. พิศนาคะ, *พระราชจริยวัตรของ ร.๕* ที่อ้างถึงข้างต้น อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ความรับรู้การเสด็จ ประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระราช

พระมหากษัตริย์หรือของศูนย์กลางที่มีต่อท้องถิ่น การปลอมพระองค์สิ้นสุดลงเมื่อชาวบ้านจำพระพักตร์ที่เคยเห็นจากพระบรมฉายาลักษณ์ได้ เป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิแสดงออกมา ดังที่งานวิชาการชิ้นหนึ่งเสนอว่า การเสด็จ ประพาสต้น “เป็นขบวนแห่งของพวกชนชั้นปกครองที่สนุกกับการได้ปิดบังฐานะตัวเองไว้ชั่วคราวเพื่อจะได้บรรลุเป้าของความสนุกนั้น เมื่อฐานะที่แท้จริงของตนถูกเปิดเผย และความสัมพันธ์แบบผู้ปกครองกับข้าแผ่นดิน ก็กลับคืนมาเป็นอย่างเดิม”^{๗๗} หรือการที่ข้าราชการท้องถิ่นอย่างเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ สมุหเทศาภิบาล มณฑลราชบุรี ถูกหยอกล้อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้ตามเสด็จ ให้รับรู้เวลาการเสด็จ แบบผิดๆ จนต้องลนลานรีบเข้าเฝ้าฯ เมื่อรู้เวลาเสด็จ ที่เป็นจริง ก็แสดงให้เห็นถึงความเข้มขันของอำนาจจากกรุงเทพที่มีต่อท้องถิ่นได้ จนสามารถมีอิทธิพลต่อข้าราชการระดับสูงในท้องถิ่นในเรื่องอื่นๆ นอกจากการปฏิบัติราชการตามสายการบังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว^{๗๘}

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประชาชนมีฐานะเป็นเจ้าของอำนาจในการปกครองประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนก็คือ พระมหากษัตริย์เป็นองค์กรหรือสถาบันหนึ่งเช่นเดียวกับสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรี ที่ใช้อำนาจแทนประชาชน ไม่ได้มีอำนาจมากไปกว่าองค์กรอื่น ในบางกรณียังต้องถือว่า สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจมากกว่าพระมหากษัตริย์ เพราะสภาสสามารถยืนยันประกาศใช้ร่างกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยได้ ด้วยเหตุที่สภาผู้แทนราษฎรได้รับเลือกตั้งจากประชาชน มีที่มาจากประชาชนโดยตรง แบบแผนการใช้อำนาจที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ ทำให้พระมหากษัตริย์และประชาชน มีความสัมพันธ์กันโดยผ่านสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรี

เมื่อพิจารณาในแง่นี้ การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในทศวรรษแรกของรัชกาลปัจจุบัน จึงมีลักษณะเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” ที่ดำเนินไปภายใต้แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนแบบหลัง ๒๔๗๕ คือมีสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรีเป็นสื่อกลาง การเสด็จ

กรณีก็จ้อย่างหนึ่งนอกเหนือไปจากการเสด็จ ประพาส เริ่มต้นใน “จดหมายฉบับที่ ๘” ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในนามแฝง “นายทรงอาณุภาพ” ทรงนิพนธ์ขึ้นหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ ๕ ระยะเวลาที่ทรงนิพนธ์ห่างจากจดหมาย ๗ ฉบับแรกหลายปี (ร.ศ. ๑๓๑ กับ ร.ศ. ๑๒๓) น่าเสียดายในจดหมายฉบับที่ ๘ จากที่เคยบรรยายถึงความสนุกสนานในการปลอมตัวเป็นสามัญชน การหยอกล้อข้าราชการท้องถิ่นโดยไม่แจ้งกำหนดเวลาเสด็จ ให้รู้ ในจดหมายฉบับก่อนๆ เปลี่ยนมาเป็น “เรื่องประพาสต้น แม้จดหมายเดิมแต่งเป็นเรื่องสำหรับอ่านกันเล่นสนุกๆ ก็จริงอยู่ แต่ถ้ามาอ่านในเวลานี้โดยตั้งใจใคร่ครวญก็อาจจะแลเห็นความกว้างขวางออกไป...การที่พระองค์ทรงสมาคมกับราษฎร ไม่ใช่สักแต่ว่าเพียงจะรู้จักหรือสนทนาปราศรัยให้คุ้นเคยกันเท่านั้น ย่อมทรงเป็นพระราชธุระได้ถามถึงความทุกข์สุข และความเดือดร้อนที่ได้รับจากผู้ปกครองอย่างใดๆ บ้างทุกโอกาส...เป็นเหตุให้การเสด็จประพาสเป็นคุณประโยชน์แก่ความสุขสำราญของราษฎรได้อีกเป็นอันมาก” จดหมายทั้ง ๘ ฉบับใน *เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕* (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๔๕.

^{๗๗} กองบรรณาธิการ (แปลและสรุปความ), “ชนพวกอื่นในแดนตน,” *ฟ้าเดียวกัน* ๑, ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๖): ๙๒.

^{๗๘} *เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕*, หน้า ๓๒-๓๓.

ท้องที่ต่างจังหวัด ตามหลักฐานที่ปรากฏและจะแสดงให้เห็นต่อไป เป็นไปภายใต้การดำเนินการของรัฐบาล ในทศวรรษถัดๆ มา เมื่อแบบแผนความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกละทิ้งไปตั้งแต่การรัฐประหาร ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ จึงทำให้ “ประเพณีประดิษฐ์” ยุคหลัง ๒๔๗๕ ไม่หลงเหลือแบบแผนความสัมพันธ์แบบเดิมอีกต่อไป

๑.๒.๕ งานศึกษาพระราชสถานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นอกจากนั้น ยังมีงานวิชาการอีกจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแง่มุมต่างๆ จุดสนใจร่วมกันประการหนึ่งของงานเหล่านี้ก็คือ การตั้งคำถามว่าพระองค์ทรงมีพระราชสถานะดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็น การได้รับความจงรักภักดี พระราชอำนาจที่ทรงสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมือง หรือการที่ไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์พระองค์และราชวงศ์ได้โดยเปิดเผย แม้จะกระทำในลักษณะที่เป็นวิชาการก็ตาม

๑.๒.๕.๑ การวิเคราะห์ “การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข”

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ศึกษาความเป็นมาของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในแง่ของความเป็น “อุดมการณ์ราชการ” (official ideology) ผ่านข้อความในรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา พบว่าการปกครองดังกล่าวเป็นลักษณะพิเศษของการเมืองไทย ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยและมีกษัตริย์หรือราชินีเป็นประมุขทั่วไปอย่างอังกฤษ, สวีเดน, เบลเยียม ฯลฯ โดยความแตกต่างสำคัญอยู่ที่ ประเทศต่างๆ เหล่านี้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย “และ” มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ส่วนท้ายของประโยค (อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข) ทำหน้าที่ขยายส่วนหน้า (ระบอบประชาธิปไตย) โดยไม่อาจใช้คำว่า “และ” มาแยกให้เป็นสองประโยคได้ สะท้อนลักษณะเฉพาะของการปกครองของไทย

ขณะที่คนไทยทั่วไปกระทั้งนักวิชาการเข้าใจว่า “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” นี้เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ในความเป็นจริง ทั้งในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ราชการ (official ideology) และในฐานะที่เป็นระบอบการปกครองจริงๆ (actual political system) “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” มีความเป็นมาในระยะประมาณ ๒-๓ ทศวรรษหลังนี้เอง^{๗๔}

^{๗๔} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ความหมายและความเป็นมาของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”,” กระดานข่าวมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. (www.midnightuniv.org)

ในขณะที่รัฐธรรมนูญหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒ ฉบับแรก การมี “ธรรมนูญปกครองแผ่นดิน” หรือ “ประเทศมีรัฐธรรมนูญปกครอง” เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายแทนระบอบใหม่ รัฐธรรมนูญฉบับหลังสงครามโลก ๒๔๘๘ ซึ่งปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ร่าง มีการใช้คำว่า “ระบอบประชาธิปไตย” และ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลัก” สื่อถึงระบอบการปกครองของประเทศอย่างเป็นทางการ

หลังการรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๙๐ รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๒ ซึ่งร่างโดยพลันุรักษ์นิยม จากพรรคประชาธิปัตย์ มีข้อความในมาตรา ๒ ว่า “ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังถือว่าวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๙๕ เป็นจุดเริ่มต้นของการที่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญ และมาจากการพระราชทานของรัชกาลที่ ๗ กล่าวคือได้ลงล้างการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน และรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๗ มิถุนายนของคณะราษฎรออกไปอย่างถาวร

ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ถือเป็นยุคของการสถาปนาสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทยๆ” สมศักดิ์กล่าวว่า

ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยของไทยตั้งแต่ ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ไม่อาจถือได้ว่าเหมือนกับของตะวันตก ก็ยังไม่มีใครก่อนหน้านี้รู้สึกว่าจะต้องทำข้อสรุปของความไม่เหมือนกันนั้นขึ้นมาอย่างเป็นระบบเป็นหลัก การ (conceptualization/theorization) และสร้างความชอบธรรมให้กับความไม่เหมือนกันนั้นอย่างเป็นทางการ แต่ใน “สมัยปฏิวัติ” ของสฤษดิ์นี่เอง ที่มีความพยายามยืนยันว่าประเทศไทยมีลักษณะพิเศษของตัวเอง จึงต้องการระบอบการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะให้เหมาะสมกับเป็น “แบบไทยๆ” นี่ก็จุดเริ่มต้นอันแท้จริงของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในแง่อุดมการณ์ราชการ^{๕๐}

แต่การสถาปนา “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ที่หนักแน่นและมั่นคงอย่างแท้จริง เกิดขึ้นหลังรัฐประหาร ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับ ๖ ตุลาคมประกาศว่า “โดยที่ประชาชนทั้งมวลได้แสดงอย่างแจ่มแจ้งประจักษ์และเชื่อมั่นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นระบอบการปกครองที่ดีและเหมาะสมสำหรับประเทศไทย ในอันที่จะยังให้เกิดความมั่นคงของชาติ และความผาสุกของประชาชนโดยทั่วกัน”^{๕๑}

รัฐธรรมนูญที่ตามมาหลังจากนี้ทุกฉบับล้วนยืนยันว่า ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แสดงให้เห็นว่าระบอบดังกล่าวได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงแล้วในฐานะที่เป็น “อุดมการณ์ราชการ” ของไทย

ในขณะที่สมศักดิ์วิเคราะห์รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับหลัง ๒๔๗๕ เพื่อหาร่องรอยของอุดมการณ์ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร ได้ศึกษารัฐธรรมนูญ

^{๕๐} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ความหมายและความเป็นมาของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”,” กระดานข่าวมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. (www.midnightuniv.org)

^{๕๑} อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

ไทยและสถานะของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา จนถึงหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ๒๕๕๐

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๕ เป็นช่วงเวลาแห่งการสะสมความชอบธรรมทางอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในยุคสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส บทบาทของสถาบันกษัตริย์คือการให้และไม่ให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาล เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาส่งผลให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจเพิ่มขึ้นในสังคมการเมืองไทย เป็นจุดเปลี่ยนที่สร้างระบอบกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) และพัฒนามาจนถึงทุกวันนี้

อาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๕๐ มีความพยายามที่จะสร้างสมดุลระหว่างลักษณะเฉพาะของ “การปกครองแบบไทยๆ” กับแนวคิดเรื่องการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญที่เป็นสากล ในความเข้าใจทั่วไป สถานะของกษัตริย์ในระบอบดังกล่าวจะเป็นกลางและอยู่เหนือการเมืองหน้าที่ของกษัตริย์คือการแนะนำ, ตักเตือน และให้คำปรึกษา ซึ่งฝ่ายบริหารจะปฏิบัติตามหรือไม่ก็ไม่ใช่เรื่องผิด ในฐานะที่สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มาจากการเลือกตั้ง สิทธิตามรัฐธรรมนูญของกษัตริย์คือการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีโดยได้รับคำแนะนำจากประธานสภาผู้แทนราษฎร, แต่งตั้งคณะกรรมการการเลือกตั้ง, คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยได้รับคำแนะนำจากประธานวุฒิสภา เอกสารต่างๆ ที่ลงพระปรมาภิไธยจะต้องได้รับการสนองพระบรมราชโองการโดยรัฐมนตรีหรือผู้มีหน้าที่เฉพาะตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด^{๒๖}

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีว่าในกรณีของไทย พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้จำกัดอยู่เพียงเท่านี้ ในกรณีที่ชัดเจนคือเมื่อสภาผู้แทนราษฎรเลือกนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. ๒๕๓๕ หากแต่ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งบุคคลอื่นซึ่งไม่ได้ผ่านการเลือกตั้ง และได้รับการยอมรับในที่สุด^{๒๗} นอกจากนี้ เมื่อครั้งเกิดรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๕๒๔ ราชสำนักได้สนับสนุนรัฐบาลพลเอกเปรมจนทำให้การรัฐประหารล้มเหลว นี่เป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของ “ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ” ที่กษัตริย์สามารถใช้พระราชอำนาจนอกเหนือไปจากที่รัฐธรรมนูญกำหนดได้^{๒๘}

^{๒๖} สำหรับยุคจอมพลสฤษดิ์ งานที่ชี้ให้เห็นบทบาทดังกล่าวเป็นครั้งแรกน่าจะเป็น ทักษิณ เจริญมิตร, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์*, หน้า ๓๕๒-๓๗๔.

^{๒๗} Kobkua Suwannathat-Pian, “The Monarchy and Constitutional Change Since 1972,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo (Copenhagen: NIAS Publishing, 2002), p. 57.

^{๒๘} สภาเสนอชื่อ พล.อ.อ. สมบุญ ระหงส์ ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ผู้ได้ดำรงตำแหน่งคือนายอานันท์ ปันยารชุน, ตัวเลือกของพระองค์ ดูรายละเอียดเรื่องดังกล่าวใน *Ibid.*, p. 65 and p. 71, fn. 11.

^{๒๙} ควรกล่าวด้วยว่าจอห์น เกิร์ลลิง (John Girling) ผู้เขียนบทสรุปของหนังสือเล่มที่ดีพิมพ์บทความของกอบเกื้อ มีความเห็นว่า ทักษิณของกอบเกื้อที่มีต่อพระราชอำนาจนอกรัฐธรรมนูญนั้น เป็น “การประเมินในแง่บวก” (positive assessment) ดู John Girling, “Conclusion: Economics, Politics and Civil society,” in *Reforming Thai Politics*, p. 264.

๑.๒.๕.๒ มุมมองแบบกรัสม์ชี่กับพระราชอำนาจนำ

การถกเถียงในประเด็นนี้ เริ่มต้นที่วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของชนิดา ชิตบัณฑิตย์ที่ใช้แนวคิดเรื่อง “อำนาจนำ” (hegemony) ของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีแอนโตนิโอ กรัสม์ชี่ (Antonio Gramsci) มาวิเคราะห์การสร้าง “พระราชอำนาจนำ” ผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ^{๓๓} ชนิดาแบ่งช่วงการศึกษาตามบริบททางการเมืองและสังคม ตั้งแต่เสด็จ นิวัตประเทศไทยจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้แก่ ยุคก่อเกิดและการช่วงชิงการนำกับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (๒๕๑๔-๒๕๑๖), ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง (๒๕๑๖-๒๕๒๓), ยุคกำเนิดองค์กรประสานงาน (๒๕๒๓-๒๕๓๐) และยุคกำเนิดองค์กรเอกชนสนับสนุนด้านงบประมาณ (๒๕๓๐-๒๕๔๖)

ในการศึกษาแต่ละยุค ชนิดาได้ให้รายละเอียดของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองในช่วงเวลานั้นๆ เช่น ในยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริก็จะดำเนินงานควบคู่ไปกับนโยบายของรัฐบาลในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

เกษียร เตชะพีระ หนึ่งในกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ของชนิดา ได้นำข้อมูลและแนวคิดจากวิทยานิพนธ์ของชนิดามาขยายความ เกษียรกล่าวว่าแม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะถูกจำกัดพระราชอำนาจโดยรัฐธรรมนูญ มิได้ทรงอำนาจธิปไตยในทางการเมืองการปกครอง มิได้คุมอำนาจกองทัพด้วยพระองค์เอง แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงไว้ซึ่งสถานะในการนำสังคมไทย “ประดุจเสาหลักของรัฐไทยและศูนย์รวมจิตใจของชาติไทย” ลักษณะดังกล่าวเป็นผลมาจากการที่

ทรงงานหนักต่อเนื่องหลายสิบปี ทั้งในบทครูผู้ให้การศึกษา, ผู้นำเป็นแบบอย่าง, ผู้จัดตั้งประสานเครือข่ายผู้จงรักภักดีต่อชาติและราชบัลลังก์ในหน่วยราชการ ภาคเอกชน และชุมชนหมู่บ้านในที่ต่างๆ ทั่วประเทศ, และผู้ปลุกเร้าให้กำลังใจประชาชนในชาติให้ลุกขึ้นมาปกป้อง “ความเป็นไทย” จากอริราชศัตรูในยามคับขัน จนพระองค์ทรงเป็นที่ยอมรับเปรียบประดุจที่สถิตของจิตวิญญาณ ศีลธรรมสาธารณะ และวิสัยทัศน์ของชาติอย่างไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ทรงได้รับการยกย่องประหนึ่งสมองและหัวใจของรัฐและชาติไทยก็มีปาน^{๓๔}

^{๓๓}ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗)

^{๓๔}เกษียร เตชะพีระ, “บทวิจารณ์การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง (The Construction of Mainstream Thought on “Thainess” and the “Truth” Constructed by “Thainess”) โดย รศ. สายชล สัตยานุรักษ์,” *ฟ้าเดียวกัน* ๓, ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘): ๘๐. เกษียรใช้ความคิดเดียวกันนี้มาเสนอในการสัมมนา “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพในสังคมไทย,” จัดโดยมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, สมาคมนักข่าวและหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ๒๒ เมษายน ๒๕๔๘. ดูด้วยบทการนำเสนอของเกษียรได้ใน เกษียร เตชะพีระ, “พินิจข้อหาหมิ่นพระบรมเด

ประเด็นที่นำมาสู่การถกเถียงสำหรับข้อเสนอของชนิตาและเกษียรก็คือ แนวคิดเรื่อง “อำนาจนำ” ของกรรมที่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์สถานะของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยได้อย่างเหมาะสมหรือไม่

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เสนอว่าการนำแนวคิด “อำนาจนำ” ของกรรมที่มาวิเคราะห์สถานะของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยมีลักษณะ profoundly mistaken (ผิดพลาดอย่างลึกซึ้ง) เนื่องจากกรรมที่พัฒนาแนวคิดดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นความเข้มแข็งของอำนาจรัฐที่แตกต่างกันระหว่างสังคมยุโรปตะวันตกกับสังคมตะวันออกอย่างรัสเซีย รัฐในยุโรปตะวันตกไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนในรัสเซีย การใช้อำนาจของชนชั้นปกครองถูกสร้างผ่านกลไกทางสังคมที่เข้มแข็ง เช่น สื่อมวลชน, สถาบันการศึกษา, สถาบันศาสนา และมีลักษณะของการที่ประชาชนยอมทำตามมากกว่าการบีบบังคับโดยใช้กลไกรัฐอย่างกฎหมายหรือกองทัพ

สาเหตุที่สมศักดิ์เห็นว่าการนำแนวคิด “อำนาจนำ” มาวิเคราะห์สถาบันกษัตริย์ไทยเป็นสิ่งที่ผิดก็เพราะสถานะของสถาบันกษัตริย์ไทยยังได้รับการคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญมาตรา ๘ (ของรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๕๐ ซึ่งบังคับใช้อยู่ในขณะนั้น) และมาตรา ๑๑๒ ของประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. ๒๕๕๙ ซึ่งสมศักดิ์กล่าวว่าเป็นการ “take over” มาจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์^{๕๕} โดยรัฐธรรมนูญมาตรา ๘ ที่กล่าวว่า “องค์พระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้” เป็นข้อความที่นำมาจากมาตรา ๓ ของรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นสมัยเมจิที่กล่าวว่า The Emperor is sacred and inviolable (สมเด็จพระจักรพรรดิเป็นที่เคารพสักการะและละเมิดมิได้) ส่วนกฎหมายอาญามาตรา ๑๑๒ ที่กล่าวถึงการหมิ่นประมาทกษัตริย์, ราชนินี, รัชทายาท และผู้สำเร็จราชการ ก็เป็นกฎหมายที่รับมรดกมาจากมาตรา ๘๘ ของประมวลกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) ซึ่งเป็นกฎหมายซึ่งมีที่มาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นกัน

เนื่องจากสถานะของสถาบันกษัตริย์ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายซึ่งมีที่มาจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือกล่าวอีกอย่างคือเป็นการบังคับโดยกลไกของรัฐ ในทัศนะของสมศักดิ์ การใช้แนวคิด “อำนาจนำ” ของกรรมที่มาวิเคราะห์จึงเป็นเรื่องผิด

๑.๒.๕.๓ ราชสำนักแบบเครือข่าย (Network Monarchy)

ปลาย พ.ศ. ๒๕๔๘ ดันแคน แมคคาร์โก (Duncan McCargo) นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยลีดส์ (Leeds University) ประเทศอังกฤษ เผยแพร่บทความที่มีข้อเสนอใหม่สำหรับวิเคราะห์การเมืองไทย เขากล่าวว่าเราจะเข้าใจการเมืองไทยได้ดีขึ้น หากมองในฐานะการต่อสู้กันของ “เครือข่าย”

ชาญภาพ, "มติชนรายวัน" (๑๙ พ.ค. ๒๕๔๙): ๖. และ เกษียร เตชะพีระ, "พินิจข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ," มติชนรายวัน (๒๖ พ.ค. ๒๕๔๙): ๖.

^{๕๕} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, บันทึกการสัมภาษณ์ “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพในสังคมไทย,” จัดโดยมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, สมาคมนักข่าวและหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย, ๒๒ เมษายน ๒๕๔๙.

(network) ทางการเมืองต่างๆ และเครือข่ายสำคัญที่มีบทบาทมากที่สุดหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาในทัศนะของแมคคาร์โกก็คือ ราชสำนักแบบเครือข่าย (network monarchy)^{๕๖}

ลักษณะสำคัญของราชสำนักแบบเครือข่ายก็คือ มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นศูนย์กลางจะทรงเข้ามาแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทรงเป็นศูนย์กลางของความชอบธรรมทางการเมือง พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นเครื่องชี้นำทิศทางทางการเมืองของประเทศ มีลักษณะเป็นวาระแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชดำรัส ๔ ธันวาคมของทุกปี การเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองของราชสำนักจะดำเนินการผ่านตัวแทน (proxy) ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคณะองคมนตรีหรือผู้นำทหาร ตัวแทนสำคัญของราชสำนักแบบเครือข่ายที่มีบทบาทโดดเด่นที่สุดก็คือ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีในปัจจุบัน^{๕๗}

ราชสำนักแบบเครือข่ายเกิดขึ้นจากการสรุปบทเรียนของราชสำนักที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมือง เมื่อรัฐบาลธานินทร์ถูกโค่นลงไปในปี ๒๕๒๐ การใช้อำนาจผ่านรัฐบาลที่เอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดขั้วไม่อาจประสบความสำเร็จได้ในระยะยาว จึงจำเป็นต้องอาศัยการประนีประนอมและประสานผลประโยชน์กับทุกฝ่าย โดยเฉพาะกับนักการเมือง การขึ้นสู่อำนาจของ พล.อ. เปรมสะท้อนลักษณะดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ราชสำนักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรงในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์เท่านั้น^{๕๘}

ในฐานะตัวแทนของราชสำนักแบบเครือข่าย พล.อ. เปรมมีบทบาทสำคัญใน ๓ วิกฤตการณ์หลังกรณีพฤษภา ๒๕๓๕ ครั้งแรกคือวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่ทำให้รัฐบาล พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ ถูกโจมตีอย่างหนัก พล.อ. เปรมเป็นผู้ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนถึงความเป็นไปได้ในการจัดตั้ง "รัฐบาลแห่งชาติ" (a government of the national unity) เพื่อร่วมกันแก้วิกฤต แมคคาร์โกตั้งข้อสังเกตว่าหากเกิดรัฐบาลดังกล่าวขึ้นจริง ราชสำนักแบบเครือข่ายก็จะเข้าควบคุมการบริหารประเทศโดยตรง แต่ พล.อ. ชวลิตกลับพยายามจะให้กองทัพก่อการรัฐประหาร พล.อ. เปรมได้เข้าแทรกแซงให้พรรคประชาธิปัตย์ขึ้นมาเป็นรัฐบาล ชวน หลีกภัยจึงได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง^{๕๙}

ครั้งต่อมาคือกรณี "ชุกหุน" ของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตรใน พ.ศ. ๒๕๔๔ หลังได้รับการเลือกตั้งด้วยคะแนนอันดับหนึ่ง พ.ต.ท. ทักษิณและพรรคไทยรักไทยเตรียมการที่จะจัดตั้งรัฐบาล แต่ต้องเผชิญกับปัญหาการปกปิดทรัพย์สินของว่าที่นายกรัฐมนตรีคนใหม่ กรณีดังกล่าวถูกนำขึ้นตัดสินโดยศาลรัฐธรรมนูญ หากศาลตัดสินว่ามีความผิดจริง พ.ต.ท. ทักษิณจะถูกลงโทษห้ามดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นเวลา ๕ ปี

เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจและปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองที่สังคมไทยเผชิญมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี ทำให้เกิดกระแสปกป้อง พ.ต.ท. ทักษิณไม่ให้ได้รับการลงโทษ และกระแส

^{๕๖}Duncan McCargo, "Network monarchy and legitimacy crises in Thailand," *The Pacific Review* 18, 4 (December 2005): 499-519.

^{๕๗}Ibid., p. 501.

^{๕๘}Ibid., p. 505. ที่เด่นชัดคือกรณีกบฏเมษายน ๒๕๒๔ และพฤษภาคม ๒๕๓๕

^{๕๙}Ibid., p. 510.

ดังกล่าวอาจมีผลต่อคำตัดสินของศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งแมคคาร์โกเสนอว่ามีความเป็นไปได้ที่คำตัดสินให้ พ.ต.ท. ทักษิณพ้นผิดของศาลรัฐธรรมนูญ เป็นผลมาจากการแทรกแซงของ พล.อ. เปรม^{๕๐}

ครั้งที่ ๓ คือวิกฤตปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เริ่มรุนแรงมาตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๕๔๗ พล.อ. เปรมเป็นผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นในการออกมาตักเตือนรัฐบาลในเรื่องการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ วิธีการที่พล.อ. เปรมใช้ทุกครั้งก็คือ อ้างพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ^{๕๑}

ที่สำคัญกว่านั้นแมคคาร์โกวิเคราะห์ว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่สำคัญที่ราชสำนักแบบเครือข่ายได้ลงไปสร้างฐานอำนาจไว้เป็นเวลากว่า ๒๐ ปี สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จแปรพระราชฐาน ณ พระตำหนักทักษิณราชินีแคว้นทุกปี นอกจากนั้น พล.อ. เปรมยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างฐานอำนาจดังกล่าวมาตั้งแต่ยังเป็นนายกรัฐมนตรื เมื่อ พ.ต.ท. ทักษิณขึ้นสู่อำนาจใน พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้เข้ามาทำลายอำนาจของราชสำนักแบบเครือข่าย^{๕๒} ในกรณีที่ชัดเจนคือความขัดแย้งกับนายพลการ สุวรรณรัฐ ผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอบต.) ที่ลงเอยด้วยการที่นายพลการลาออกจากตำแหน่งและได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรี ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้สะท้อนความขัดแย้งระหว่างเครือข่ายทางการเมืองที่พยายามแย่งชิงอำนาจกัน

นอกจากพลเอกเปรม ตัวแทนของราชสำนักแบบเครือข่ายยังประกอบไปด้วยนายแพทย์ ประเวศ วะสี และนายอานันท์ ปันยารชุน นายแพทย์ประเวศเป็นอดีตนักเรียนทุนอานันท์มหิดลที่มีเครือข่ายกว้างขวางในหมู่นักพัฒนาเอกชน แมคคาร์โกกล่าวว่ารัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๔๐ ซึ่งนายแพทย์ประเวศมีส่วนในการผลักดันอย่างมาก ในแง่หนึ่งเป็นเครื่องมือในการปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ให้ถูกบ่อนทำลาย (undermined)^{๕๓} สำหรับอานันท์ นอกจากเป็น “นายกพระราชทาน” เมื่อปี ๒๕๓๕ แล้ว ยังเข้ามามีบทบาทในความขัดแย้งระหว่างราชสำนักแบบเครือข่ายกับเครือข่ายของ พ.ต.ท. ทักษิณ โดยได้รับแต่งตั้งเป็นประธานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ ซึ่งแมคคาร์โกมองว่า คณะกรรมการชุดดังกล่าว ตั้งขึ้นเพราะราชสำนักต้องการ “เอาคืน” (strikes back) ต่อเครือข่ายของ พ.ต.ท. ทักษิณ^{๕๔}

^{๕๐} Duncan McCargo, “Network monarchy and legitimacy crises in Thailand,” p. 513.

^{๕๑} Ibid., pp. 499–500, 515.

^{๕๒} Ibid., p. 499.

* สำหรับกรณีนี้ ดูการวิเคราะห์อย่างละเอียดใน Duncan McCargo, “Thaksin and the resurgence of violence in the Thai South: Network Monarchy strikes back?,” *Critical Asian Studies* 38, 1 (2006): 39-71.

^{๕๓} Duncan McCargo, “Network monarchy and legitimacy crises in Thailand,” p. 511.

^{๕๔} Duncan McCargo, “Thaksin and the resurgence of violence in the Thai South: Network Monarchy strikes back?,” pp. 64–65.

จะเห็นได้ว่า แม้การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเป็นพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงปฏิบัติมาตั้งแต่ทศวรรษแรกของการครองราชย์และทวีความสำคัญยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แต่ยังไม่มียานวิชาการใดที่ศึกษาพระราชกรณียกิจนี้อย่างเฉพาะเจาะจง โดยเฉพาะการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ ที่จะพิจารณาการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นผลจากปัจจัยเงื่อนไขอันมีลักษณะเฉพาะของยุคสมัย รวมทั้งแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดเมื่อเงื่อนไขเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น สิ่งทีวทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาก็คือ การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีวัตถุประสงค์และสมมติฐาน รวมทั้งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับดังต่อไปนี้

๑.๓ วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา

๑. ความเป็นมาของการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๕๓๐

๒. เป้าหมายและรายละเอียดของการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดประเภทต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๓. การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช อันเนื่องมาจากการคุกคามของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ ในช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๐๐ ถึงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐

๑.๔ สมมติฐาน

๑. การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๒. ประเภทการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สามารถจัดเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

ก) การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการประพาสและเยี่ยมราษฎร

ข) การเสด็จพระราชดำเนินในฐานะประมุขของประเทศและองค์ศาสนูปถัมภก

ค) การเสด็จพระราชดำเนินอันเนื่องมาจากการคุกคามของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ

ง) การเสด็จพระราชดำเนินที่เกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๓. การคุกคามของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ เป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งของการเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๐๐ ถึงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เข้าใจพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่มีต่อประชาชนในต่างจังหวัดและสังคมไทยโดยรวม

๒. เข้าใจบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่เกี่ยวกับการป้องกันการค้าคุกคามของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ

๑.๖ ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐาน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้เอกสารที่เก็บรักษาอยู่ ณ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล, เอกสารกระทรวงมหาดไทย และเอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นหลัก เอกสารทั้ง ๓ ชุดดังกล่าว ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลในช่วงประมาณ ๒ ทศวรรษแรกที่วิทยานิพนธ์ทำการศึกษา นั่นคือ ทศวรรษ ๒๔๙๐ และ ๒๕๐๐ หลังจากนั้น เอกสารที่ใช้เป็นหลัก โดยเฉพาะ บทที่ ๕ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้แก่ หนังสือประมวลพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่สำนักราชเลขาธิการเผยแพร่เป็นประจำทุกปีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓

ยังมีเอกสารเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ในขณะนี้ นั่นคือ แฟ้มพระราชกิจรายวัน ที่เก็บรักษาอยู่ในสำนักราชเลขาธิการ เอกสารชุดดังกล่าวเคยปรากฏในหนังสือ การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ ของทักษ์ เฉลิมเตียรณ อย่างไรก็ตาม การที่ไม่มีเอกสารชุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักฐาน อาจทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขาดความสมบูรณ์ในแง่ของการใช้หลักฐาน

